Veeresalingam, Kandukuri, 1848-1919

దక్షిణగోగ్రహణము

Rajahmundry, 1897

Record no. 133

Veeresalingam, Kandukuri, 1848-1919

Dakṣiṇagōgrahaṇamu

Rajahmundry, 1897

Record no. 133

Bibliographic Record Target

Veeresalingam, Kandukuri, 1848-1919
దక్షిణగోగ్రహణము / కందుకూరి వీరేశలింగం. - Rajahmundry :
Vivekavardhani Press, 1897.
62 p. ;20 cm.
Record no. 133

Veeresalingam, Kandukuri, 1948-1919.
Dakṣiṇagōgrahaṇamu / Kandukūri Vīrēśaliṅgaṃ. - Rajahmundry :
Vivekavardhani Press, 1897.
62 p. ;20 cm.
Record no. 133

DAKSHINA GOGRAHANAM.

దక్షిణగోగ్రహణము.

AN ORIGINAL DRAMA IN FIVE ACTS.

BY

KANDUKURI VEERESALINGUM,

Senior Pundit, First Grade Govt. College,

Rajahmundry.

RAJAHMUNDRY:

PRINTED AT THE VIVEKAVARDHANI PRESS.

1897.

Price 6 Annas.

Vetapalem

DAKSHINA GOGRAHANAM.

దక్షిణగోగ్రహణము.

AN ORIGINAL DRAMA IN FIVE ACTS.

BY

KANDUKURI VEERESALINGUM,

Senior Pundit, First Grade Govt. College,

Rajahmundry.

RAJAHMUNDRY:
PRINTED AT THE VIVEKAVARDHANI PRESS.
1897.

Price 6 Annas.

దక్షిణగోగ్రహణము.

ప్రథమాంకము.

రంగము — విరాటనగర సమీపారామము.

[సుశర్మయు, తమ్ముఁడగు సత్యసేనుఁడును, సేనాధిపతియగు విక్రమభుజుఁడును, భటులును ప్రవేశించుచున్నారు.]

సుశ — ఓ సేనానీ! విక్రమభుజా! మన దుర్యోధన మహారాజుగా రనన్యసామాన్య మేధావంతులుసుమా. రారాజుగా రూహించిన ట్లాకవేళఁ బ్రచ్ఛన్నవేషులయి పాండవు లింపుండిన నుండవచ్చును. నీవేమితలఁచెదవు?

విక్ర — ఉండనేవచ్చును. ఆ మహారాజుగారిది కుశాగ్రబుద్ధిగదా!

సుశ — అందుకు సందేహమేమి? భీష్మ ద్రోణకృపాశ్వత్థామాది ధీమంతులందఱుండఁగా నిండుసభలో దుర్యోధనమహారాజుగారి కొక్కరికిఁ దక్క మఱి యెవ్వరికయిన నీ యాలోచన తోఁచినదా?

గీ. ఆవగింజంత యవకాశమబ్బు నేని,
యతఁడు కొండంతయూహ చేయంగఁగలఁడు;
పనిని దూరమాలోచింది కనుటగాదె
శేముషీమంతులకును విశేషమెందు?

విక్ర — ఒకానొక యబలమూలమున సింహబలుఁ డొక్క యపారబాహుబలునిచే నిహతుఁడయ్యెనన్న వృత్తాంతశ్రవణమాత్రముననేకదా సుయోధనుఁ డంత్తయూహ చేయఁగలిగెను! ఆయూహయే సత్యమయ్యెనేని, ఆతనిబుద్ధిసంపద యెంతయైనను శ్లాఘింపఁదగినదే.

సుశ — నిస్సందేహముగా.

సీ. బలుఁడుశల్యుఁడుసింహబలుఁడుభీముండును సమబాహుబలులిలాచక్రమునను
చంపిన వాండ్రౌరుఁ జంపంగవలెఁగాని పరులేరు వారిఁ జంపంగలేరు
శల్యుండు హలియును జాలదవ్వగనుంటఁ జంపియుండ రలకీచకునివారు
కావున భీముండె గంధర్వుఁడనుపేర నడిరేయినాతనిఁ గెడపియుండు
నంతెకాకుండఁ దానొక్క యింతికొఱకు
సింహబలుఁ డీల్గెనని జనుల్ చెప్పకొనుట
కతన నయ్యింతి ద్రౌపదికాఁగనోపు
ననుచు నీరీతిసూహించె నవనిభర్త.

విక్ర — మేలుమేలు! అది మిక్కిలి చక్కనియూహ.

సుశ — కానిమ్ము.

ఉ. ఎవ్వరుచంపిరేమి? దివికేగెను గీచకుఁ డంతెచాలు; నా
కివ్వడిఁ బందువయ్యె నలహీనుని దుర్మరణంబు వింటచేఁ;
జివ్వను భంగపుచ్చె మును చేవమెయిన్ ననువాఁడు క్రూరుఁడై;
యవ్విడఁగున్వధించి నతఁ డాప్తుఁడు నాకతఁ డెవ్వఁడేనియున్.

సత్య — అన్నయ్యా! కురుమహీకాంతుఁ డూహించినట్లు సింహబలు నంతకాంతి కంబున కంచినవాఁడు భీమసేనుఁడయినను, నీ కాతఁ డాప్తుఁడేయగునా?

సుశ — (కొంచెమాలోచించి) అవు నాప్తుఁడేయగును. తమ్ముఁడా!

క. మనమియ్యెడ కరుదెంచుట
యనఘా! పాండవులనరసి యడవికివారిన్
బనుచుటకొఱకును గాదే
ఘనసమయాతిక్రమంబు కనఁబఱిచి వెసన్?

కీచకాంతకుఁ డిప్పుడు భీముఁడేయయి బయలఁబడునేని, ప్రతిజ్ఞాభంగమును జెప్పి యెప్పటియట్ల యప్పాండవుల మరల నడవులకుఁ బంపి మనము స్వామికార్య నిర్వహణ ధుర్యులము కాఁగలుగుట కతఁడు తోడుపడినవాఁ డౌనుగాన మనకట్టి మహోపకారి యాప్తుఁడుగాక యన్యుఁ డెట్లగును?

సత్య — అది సత్యమేకాని పాండవులే యిందుందు రనుకొందము. అప్పుడు—

క. పాండవమహాబ్ధి వెలువడి
చండతర విశాటవాయు సంప్రేరితమై
నిండి యతివేలముగ మన
దండుల వడి నాక్రమింపఁ దరమే నిలుపన్?

సుశ — మనమప్పుడును భయపడవలసిన పనిలేదు. మనల నిక్కడకుఁ బంపునప్పుడు కురురాజన్నమాట వినలేదా?

ఉ. ఏసరు పాండవాంబునిధి నీఁదుట దుర్భరమయ్యెనేని, దు
శ్శాసనవాయుసంగతిని శాంతనవాది సునావికేంద్ర రా
ధాసుత కర్ణధారసహితంబగు కౌరవరాజపోత ము
ల్లాసముతోడవచ్చి మనలన్ సరగం దరిఁజేర్పకుండునే?

సత్య — కురురాజు కౌరవయోధులతో రేపుగదా యిక్కడకువచ్చును!

క. మనమీదినమునఁ బసులన్
ఘనజవమునఁ బట్టఁగానె కని కౌంతేయుల్
చనుదెంచి తాఁకిరేనియు
ననిలో నన్వారి గెలువనగునే మనకున్?

ఆ భీమార్జునులపేరు తలఁపునఁబాఱిన నాగుండెలిప్పుడుతటతటకొట్టుకొనుచున్నవి.

మ. బక కిమ్మీర హిడింబముఖ్య దనుజవ్రాతంబు నెవ్వాఁడు మ
త్త కరీంద్రంబులఁ ద్రుంచు సింహముగతిన్ చాఁద్రుంచె; నెవ్వాఁడు యా
చకబంధున్ భుజవీర్యసింధుని జరాసంధున్ హతుంజేసె; నా
ప్రకటస్థేముని భీమునిం దలఁప నాప్రాణంబు భీతిల్లెడున్.

మ. పటుశౌర్యోన్నతి నెక్కటింగడఁగి దేవవ్రాతముంగూల్చి దు
ర్ఘటమౌ ఖాండవదాహమున్సలిపె; నాగంధర్వయూథంబు ను
ద్భటశక్తింబరిమార్చి కాచెఁ గురుభర్తృఘోషయాత్రన్; మహో
త్కటతేజోనిధియైన యానరునకున్ ధాత్రిన్నరుల్ లెక్కయే?

సుశ — ఓయనుజా! నీవాశంకపెట్టుకోకు. వారజ్ఞాతవాస సంవత్సరాంతములోపల బయలఁబడి ప్రతిజ్ఞాభంగ మగునట్లుగా మనతో యుద్ధము చేయవత్తురా? తమ్ముళ్లొకవేళ తొందరపడుదురనుకొన్నను, ధర్మబాహ్యమయిన పనికి ధర్మరా జెన్నఁ డయిన నొడఁబడునా?

గీ. తమ్ములొకవేళ నున్మత్త దంతులట్లు
విడివడిన, ధర్మజాంకుశ విహతిచేతఁ
దారు మరలింపఁగాఁబడి ధర్మపాశ
బద్ధులగుచుఁ గ్రమ్మఱఁ గానపాలుకారె?

కాఁబట్టి మనము ముందుగాఁ బాండవుల వృత్తాంతమునే విచారింతము. దుర్యోధన మహారాజు నాజ్ఞయు మనకట్టిదేకదా! మీరు పాండవులు సుండియని మనము నిరూపించినతోడనే వారు మాఱుమాటాడక తత్క్షణ మరణ్యమార్గము పట్టుదురు. ధర్మజుఁడు ధర్మముతప్పుటవలన లభించెడు నింద్రపదవినైనఁ దృణకణమువలె నిరసించును.

సత్య — ధర్మనందనుఁడు ధర్మువెప్పుడును దప్పఁడని నీకు దృఢనిశ్చయమున్నదా?

సుశ — సూర్యుఁడు నేఁడు సహజ తేజోవంతుఁడై పూర్వదిక్కున నుదయించునని యెంత నిశ్చయమున్నదో యంతనిశ్చయమున్నది. సూర్యుఁడు నైజతేజము విడుచునని నీకేమయిన సందేహమున్నదా?

ఉ. భానుఁడు నైజతేజమునుబాసిన, శీతకరుండు వేఁడిమిం
బూనిన, నగ్ని చల్లపడిపోయిన, వార్ధిజలంబు క్షారతన్
మానిన, వ్యాఘ్రసింహములు మాంసముతింటఁ బరిత్యజించినన్
దా నిల ధర్మనందనుఁడు ధర్మవుతప్పఁ డొకించుకేనియున్.

సత్య— అజ్ఞాతవాససంవత్సర మిదివఱకే కడచినదేమో! అప్పుడు పాండవుల నెవ్వరడ్డుపెట్టఁగలరు?

సుశ— అజ్ఞాతవాసాబ్దమింకను నతీతముకాలేదు. దాఁటిపోయినయెడలఁ బాండవుల వెదకించుటకు దుర్యోధనమహారాజంత మతిహీనుఁడా?

సత్య— అట్లయిన మనము పాండవాన్వేషణప్రయత్నమునే చేయుదము.

సుశ— విరాటుని గర్వమడఁపకముందుగా మన కాపని సాధ్యముకాదు. కాఁబట్టి మనముముందుగా శత్రువైన విరాటుని పశుగణమునువస్తుసందపనుజూఱగొందము.

సత్య— మమ్ము దేవరచిత్తమువచ్చినపనికి నియోగింపవచ్చును. మేమందఱము భవదాజ్ఞాధీన మానసులమయి వేచియున్నాము.

సుశ— (పయివంకఁజూచి) ఓ విక్రమభుజా! తూర్పు తెల్లవాఱుచున్నది. మనచేఁ బంపఁబడిన చారులింకను రాలేదు. రాత్రియంతయు నడిచిన మార్గాయాసముచేత సేనలు నిద్రకుఁబడినవి. సేనలను లేపి యుద్ధసన్నద్ధములగునట్లు చేయుము.

విక్ర— తమ యాజ్ఞాప్రకారము చేసెదను.

సుశ— మనజాడ కనిపెట్టి యెవ్వరును శత్రువులకుఁ దెలుపకమునుపే మనమాకస్మికముగాఁబోయి గోగణమునుబట్టి యడ్డువచ్చిన గోపాలురఁ బాఱఁద్రోలి పశుబృందమును ముందు కొంతసేనతో సత్యసేనునివెంటఁ బంపివేయవలెను. వెనుక మన మనుకూలస్థలమున సేనలనుబన్నించి నిలిచి పశువిమోచనమునకయి వచ్చెడి విరాటాదుల నోడించుటకయి సంసిద్ధులమయి యుండవలెను.

విక్ర— ఆలాగున సేయుదము.

సుశ— విరాటునినోడించి యాతని నగరెప్పుడు చూఱగొందమాయని నామనస్సెంతో తహతహపడుచున్నది. పూర్వమాతఁడుపఱచిన భంగపాటు నాహృదయమునిప్పటికిని శల్యమయి వేధించుచున్నది. వేగులవారు వచ్చెడులోపలనే మన దడములను నడిపించుకొనిపోయి గోవులను బట్టుదమా?

విక్ర— స్వామీ! తొందరపడఁబోకుఁడు. మనచేఁ బంపఁబడిన నిపుణుఁడు మొదలయినవారు దేశకాలానుకూల్యములను విచారించుకొని యింతకు వచ్చుచుందురు. మనకిది క్రొత్తదేశము; మార్గమడిగినను జెప్పువారులేరు; మర్మమెఱుఁగక శత్రు

మధ్యమున సాహసించి పనిచేసినచోఁ దరువాతఁ బశ్చాత్తాపపడవలసివచ్చును. విరటుఁడును మన కత్రమసాధ్యుఁడు కాఁడు. ఆతని బలవిక్రమాదులు మున్ను దేవర కొంత యెఱుఁగుదురుగదా?

సుశ— (తిరస్కారముతో) విరాటుని గిరాటుని నాముందఱ నొక పౌరుషశాలినిగాఁ జెప్పకుము. ఆతని విక్రమము నే నెఱుఁగనిదికాదు. ఆతఁడొకసారి యెట్లో దైవికముగా రణజూదమున నాపయి గెలుపుగొనుట నీవొక మహాకార్యముగా నెంచుచున్నావు. ఆచిఱుగెలుపయినను సింహబలునిచేనైనది గాని స్వశక్తిచేతనైనదికాదు.

సత్య— అట్లయిన సింహబలుఁడు మరణమునొందినందునకయి మనమిప్పుడు సంతోషపడవలెను.

సుశ— సింహబలుఁడున్న నేమి? ఆ సింహబలుఁడయినను కేకయసాళ్వులను దోడుచేసికొనివచ్చి నాతోఁబోరి యల్పజయమును బొందఁగలిగెనుగాని యిప్పుడీ విరాటుఁడును సింహబలుఁడునుమాత్రమే వచ్చియుండినయెడల నేనాయిరువురను జెఱియొక కాలిక్రిందను చీమలనువలె నలిపివేసియుండనా?

ఉ. సింహబలుండు నేఁడిచట జీవముతోడుత నుండెనేని, నే
రంహగతిం గదన్గద కరంబునఁదాలిచి దంతిమీఁదికిన్
సింహముదూఁకుకైవడిని జెంగునదూఁకి, గదాహతిన్వడిన్
సంహరణంబొనర్చి నిమిషంబునఁ దీర్పనె తొంటివైరమున్?

విక్ర— ఇప్పుడు దేవరవారు స్వబలమునం దతివిశ్వాసముంచి పరబలమును దిన్నఁగాఁ గణింపఁజాలకున్నారు. మనసేనలు మార్గాయాసముచే నలసి—

సుశ— తాళుము. తాళుము. వాకిట నేదో కలకలము వినవచ్చుచున్నది ఆలకింపుము.

[తెరలో]

గీ. బ్రతికియున్ననిన్ను రణరంగమునమున్న
సింహబలుఁడు గెలిచె శితశరాళిఁ;
జచ్చియున్నయతనిఁ జప్పిడిమాటల
గెలిచెదిపుడునీవు గృహమునందు.

సుశ— (కోపముతో) విక్రమభుజా! ఆ ప్రలాపము విన్నావా? ఆయువుమూడినవాఁ డెవ్వఁడో చాటుననుండి నిర్భయముగా నన్నే యాక్షేపించుచున్నాఁడు! వాఁడు ప్రాణములొల్లఁడుకాఁబోలును! ఈ రాజద్రోహి మన పరిజనులలో నెవ్వఁడయి యుండును?

విక్ర— ఆకంఠస్వరము మున్నెన్నఁడును విన్నదికాదు. శత్రుపక్షమువాఁ డెవ్వఁడైన

మనవారిచేతఁ జిక్కి యిట్లు ప్రేలుచుండియుండును. మన పరివారమెక్కడ! స్వామిద్రోహ మెక్కడ!

సుశ— కావచ్చును. ఆ దుష్టునిఁ దక్షణ మిక్కడ కీడ్చుకొనిరమ్మనుము.

విక్ర— ఓరీ! ఘటోదరా! ఆసందడచేయువారినందఱిని ప్రభువుగారి సమ్ముఖమునకుఁ దీసికొనిరా.

ఘటో— చిత్తము. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

[తెరలో]

ఓరీ! పలుగాకీ! నీవిప్పుడు కూసినకూఁత మాప్రభువుగారి చెవులఁ బడియుండిన పక్షమున నీతల యిఁక నీమెడమీఁదఁ దడవునిలువదు. నీకు మృత్యువు సమీపించినది. మిడిసిపడక నడువు.

విక్ర— (చూచి) మన నిపుణకాదు లెవ్వనినో పెడతెక్కలుకట్టి దేవరసన్నిధి కీడ్చుకొని వచ్చుచున్నారు.

సుశ— ఇప్పుడా కాఱులఱచినవాఁడు వాఁడేయయియుండును. అందుకు సందేహము లేదు. నేనూరక మనపక్షమువాఁడని భ్రమపడితిని.

[అప్పుడు నిపుణకుఁడు, ఘటోదరుఁడు, పెడతెక్కలు విఱిచికట్టిన యొక వైశ్యునితోఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

నిపు— దేవా! నమస్కారము. దేవరకు విజయమగుఁగాక!

సుశ— నిపుణకా! కార్యసాఫల్యము చేసికొనివచ్చితివా?

నిపు— మనసుభటు లిప్పుడే కార్యము పండించుకొనివత్తురు. నేను వారిని వెనుకవిడిచి దారిలోఁ దాఱుచున్న వీనిని బట్టుకొని వచ్చినాఁడను.— ఓ ధనగుప్తా! మారాజుగారికి మ్రొక్కుము. చెప్పినను చేయెత్తవేమి?

ధన— (గర్వముతో) ఈ బంధములు లేవప్పుడే పరులముందు చేయెగ్గనివాఁడను నేనీనిర్బంధముతో మ్రొక్కుదునా?

సుశ— ఓ వదరుఁబోతా! ఎవఁడవురా నీవు?

ధన— (గర్వముతో) మా ప్రభువువారి పశువులను దొంగిలవచ్చిన యీ దొంగల గుంపునకు నాయకుఁ డీ ముగ్గురిలో నెవ్వఁడో ముందుచెప్పుఁడు. నేనాతనికొకింత బుద్ధి చెప్పవలెను.

సత్య— ఇట్లు కాఱులు ప్రేలుచున్న యీ తులువనాలుకకోయక కత్తి చేతఁబట్టుకొని యూరక చూచుచున్నావేమిరా?

ఘటో— (ఒఱలోనుండి కత్తిదూయుచున్నాఁడు.)

సుశ— ఘటోదరా! క్షణకాలము తాళుము. వీఁడు శత్రుపురమునందలి వార్తలేమయినఁ జెప్పనేమో యడిగి తెలిసికొందము.— ఓ నిపుణకా! వీఁడెవఁడు?

నిపు— వీఁడు విరాటుని ధనాగారమునందున్న బచ్చు. వీని పేరు ధనగుప్తుఁడట! వీఁడు మొదట మాతో శాంతముగా మాటాడుచు మేము దేవర నిర్దేశము చెప్పఁగానే కాఱులఱవ మొదలుపెట్టినాఁడు.

ధన— మీకు శత్రుపురమునందలి వార్తలు కావలెనుగా! ఏమి యీ ప్రగల్భము! సిగ్గులేక—

ఘటో— ఓరి మూర్ఖా! ప్రేలక యూరకుండెదవా? ఈకత్తితో నీనాలుక కోయుమనా?

ధన— కోయుము కోయుము. నిర్దోషుల నాలుకలుకోసెడి యసహాయశూరుఁడవు నీవొక్కఁడవేనా మీసేనలో నీవంటిపుణ్యాత్ము లింకను బలువురున్నారా!

సత్య— వీనికి నేఁడాయువుమూఁడినది.

ధన— మీరు చెప్పనక్కఱలేదు. నాకాయువుమూఁడినదని నాకిదివఱకే తెలియును.

సత్య— ఎట్లు తెలిసినది?

ధన— మీవంటి దయావంతులచేతులలోఁ బడుటచేత.

విక్ర— వీనికి నిశ్చయముగానే చావువ్రాసినది.

ధన— అందుకు సందేహమేమి? ఈ జ్యోతిషము నాకు నీకంటెను ముందుగాఁ దెలిసినది. నీభటులు నన్నెప్పుడు పట్టుకొన్నారో నాకప్పుడే చావువ్రాసినదని నీముఖకళ లారసి చూడకమునుపే నేనను కొన్నాను.

సత్య— ఈ తుంటకు జ్యోతిషముకూడఁ దెలిసినదా?

ధన— ఒక్క జ్యోతిషమే కాదు మీసన్నిధికి రాఁగానే నాకిప్పుడు సాముద్రికమును దెలియుచున్నది. మీ ముఖలక్షణము లేటిపాటి చూచినకొలఁదిని నామరణము నాకంతకంతకుఁ దేటగా బోధపడుచున్నది.

విక్ర— ఓరి వైశ్యాధమా! ప్రేలఁబోకు.

సుశ— ఈ నీచుఁడు చావునకుఁ దెగించి తెంపరియై నోరికివచ్చినట్లెల్లఁ బ్రేలుచున్నాఁడు. వీనిచేతఁ బ్రేలింపకుఁడు.

ధన— నానోరడఁగియుండదు. నన్ను రేఁచుట తేరిని జోకొట్టుటసుమీ!

సుశ— వీఁడు వైశ్యుఁడనుచున్నారే వీనివంశమునలేని యీ వాక్యశూరత వీనికెట్లు వచ్చినది!

సత్య— తల్లి వైశ్యాంగనయే యయియుండును. వీనితండ్రి నెవ్వరెఱుఁగఁగలరు?

ధన— ఈశ్వరుఁ డెఱుఁగఁగలఁడు. నినుబోటి యజ్ఞు లెఱుఁగలేకున్న నష్టమేమి? సహజభీరువులని పేరొందిన వైశ్యులే మాపీట నింతశూరులయియుండఁగాఁ బరా

క్రమోపజీవులయినవారి చర్య లెట్లుండునో నన్నుఁబట్టి యూహించుకొనుఁడు.

సత్య— వీఁడు సురాపానముచేసినవానివలెఁ బ్రేలుచున్నాఁడే!

ధన— సురాపానముచేయుట మా కులాచారము గాదు.

సుశ— నిపుణకా! వీనికేమైన నున్మాదమున్నదా?

నిపు— మన దండయాత్రను గుఱించి ప్రసంగింప నంతవఱకు వీఁడు మహర్షివలె మాటాడినాఁడు. ఆపేరెత్తఁగానే వీనికి వెఱ్ఱియెత్తినది.

సుశ— (తనలో) వీనిని మంచిమాటలాడి దారికిఁ దేవచ్చునేమో చూతము. (ప్రకాశముగా) ఓధనగుప్తా! నీవు మంచివాఁడవు. భయపడఁబోకుము. నీప్రాణములు రక్షింపించెదను. మనస్సు పదిలపఱుచుకొని నే నడిగినదానికి సదుత్తరము చెప్పుము.

ధన— ప్రాణభయ మెప్పుడును నాకు లేదు. మీకుఁ గావలసినన్ని సదుత్తరములను జెప్పెదను. మీప్రశ్నపత్రములను విప్పుఁడు.

సుశ— మీవీటఁ బాండవులున్నారేమో యెఱుఁగుదువా?

ధన— ఎఱుఁగుదును.

సుశ— ఏమెఱుఁగుదువు?

ధన— పాండవులు లేరని.

సత్య— వీఁడసత్యము పలుకుచున్నాఁడు.

ధన— మావీటనున్న కుక్కయు నసత్యము పలుకదు.

సుశ— ఎఱుఁగకున్నఁ బోనిమ్ము. కోపము తెచ్చుకొనకు. మీ రాజుగారి బావ సింహబలుఁడు సుఖుఁడయి యున్నాఁడేమో చెప్పఁగలవా?

ధన— చెప్పఁగలను. అతఁడుచచ్చి స్వర్గలోకమున సుఖుఁడయియున్నాఁడు.

సుశ— స్వర్గలోకముననా?

ధన— స్వర్గమునఁ గాకున్న నరకముననని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఏదోయొక లోకమున నున్నాఁడు.

సుశ— ఎందుచేతఁ జచ్చినాఁడు?

ధన— తన దుర్మార్గత్వముచేత.

సుశ— ఎవనిచేతఁ జంపఁబడినాఁడు?

ధన— విధిచేతఁ జంపఁబడినాఁడు.

సుశ— నీవేదాంతార్థ మక్కఱలేదు; లౌకికార్థము చెప్పుము. సింహబలుని జంపినవాఁ డెవ్వఁడు?

ధన— గంధర్వుఁడఁట!

సుశ— భూలోకముననున్న సింహబలునకు గగనచరుఁడయిన గంధర్వునితోడ వైరమేలకలిగినది?

ధన— గగనచరులేమి? భూచరులేమి? దుష్టునకందఱును వైరులే. పరాంగనానురక్తులకును బరధనాసక్తులకును వైరులుకానివా రెవ్వరుందురు? కండక్రొవ్వున వాఁడొక్క మహాపతివ్రత కాశపడఁగా, కావలసినకార్యము గంధర్వులే తీర్చిరి.

సుశ— అతఁడు జారత్వదేవతకే బలియయ్యెనా?

ధన— అవును. ఆరాక్షసికే నరబలియయినాఁడు. పరకాంతల కాశపడి బ్రతికినవాఁ డెవఁడు?

ఉ. సీత మహాపతివ్రతను జేరఁగఁగోరి దశాస్యుఁడీల్గఁడే?
పాతకియైసురాంగనలఁ బట్టి వెసన్నరకుండు కూలఁడే?
ఘాతుకులైన యా దనుజకాంతులయట్ల నరాకృతిన్ సురా
రాతి యితండుపుట్టి మహి మ్రందెను, నేఁడిట వింతయేటికిన్?

సుశ— (తనలో) ఈ మూఢుఁడు దారికివచ్చుచున్నాఁడు. ఇఁక మెల్లఁగాఁ గార్యాంశమునకు దింపెదను. (ప్రకాశముగా) ఓసెట్టీ! అన్నగారి దుర్మరణమునుజూచి తమ్ములోర్చి యూరకుండిరా?

ధన— ఆయన్న తమ్ములేల యూరకుందురు? అన్నవలెనే త్రుళ్లిపడి సాధుహింసను యత్నింపఁగా గంధర్వులెఱిఁగి యన్నవద్దికే వారినిని దోడుపంపిరి.

సుశ— అదిసరేకాని యాదుష్టుఁ డాసించిన యా మహాపతివ్రత యెవ్వరు?

ధన— అంతఃపురపరిజనముమాట నన్నడుగఁబోకు. నేను బరకాంత పేరెత్తను.

సుశ— పోనిమ్ము. మీదేశమునఁ బశుసమృద్ధిగలదా?

ధన— కావలసినంతయున్నది.

సుశ— మీరాజుపశువు లెక్కడ క్షేమముగా నుంచఁబడును?

ధన— మా రాజుపశువులా! సరిసరి! మీతలఁపు నాకిప్పుడు బోధపడుచున్నది. ఆపశువార్త పశువులకేకాని మనకెందుకు?

సుశ— (తనలో) పశువులపేరు తలపెట్టఁగానే వీనికి మరలఁ బిచ్చియెత్తుచున్నది. (ప్రకాశముగా) నీవు ప్రాణముల కాశపడెదుపక్షమున నీళ్లునమలక నిజము చెప్పుము. నీ కభయదానము చేసెదను.

ధన— నాకు రాజభక్తికంటెను ప్రాణము లెక్కువవికావు. వలయునేని యీపాడుప్రాణములం బుచ్చుకొమ్ము. నేనీదేహమునైనను విడిచెదనుగాని ప్రాణముపోయినను రాజద్రోహమును జేయను.

క. రుజలం బసచెడి ముదిమిని
ద్యజియింపఁగవలయు నట్టిదగు నీయొడలిన్
భజియించిన స్వామర్థ్యము
త్యజియించుటకంటె భాగ్య మన్యముకలదే?

సుశ — ఓయి పిచ్చివాఁడా! మామాటవినక నీవిప్పుడేల నిష్కారణముగాఁ జెడిపోయెదవు? నీవు చెప్పకపోయినను మేమెట్టును మీ రాజుగోవులను బట్టకమానము. మా నిపుణకుని వెంటఁబోయిన చారులు సర్వమును దెలిసికొని నీవిక్కడనుండఁగానే వత్తురు. ఈలోపలనె బుద్ధిమంతుఁడవయి మాకిప్పుడు త్రోవచెప్పి నడిపించితివా, నీకుఁదగిన ప్రత్యుపకారమును జేసెదము. ఇదిగో ప్రస్తుత మీబహుమానము నందుకొమ్ము. (అని చేతి రత్నకంకణ మియ్యఁబోవుచున్నాఁడు.)

ధన — ఆహాహాహా! బహుమానమా!

సుశ — అవును బహుమానమే. మా బహుమానమన్న నీకంత తిరస్కారముగా నున్నదా?

ధన — ఒక్క నీబహుమానమునే కాదు నీ బహుమానమును నిన్నుఁగూడఁ దిరస్కరించుచున్నాను. నేఁడుండి రేపుపోయెడు నీ తుచ్ఛధనమును నీయొద్దనే యుంచుకొమ్ము. నావద్ద నెన్నఁడును దఱుఁగని దివ్యధనము కావలసినంతయున్నది.

సుశ — మీరాజువద్దనని నీ యభిప్రాయము కాఁబోలును!

ధన — కాదు నావద్దననే.

సుశ — నీయింటివద్దనా?

ధన — ఇంటివద్దకాదిక్కడనే.

సుశ — ఇక్కడనెక్కడ?

ధన — ఇక్కడ. (అని హృదయమును జూపుచున్నాఁడు.)

సుశ — అక్కడనున్న దేమిధనము?

ధన — ఏమిధనమా? సత్యధనము; దయాధనము; ధైర్యధనము; అమూల్యనీతిధనము. ఈధనములు మీకు వేయిజన్మములెత్తినను రావు.

సత్య — ఓరి చండాలుఁడా! స్వపరతారతమ్య మెఱుఁగక నోరికివచ్చినట్లెల్లను బ్రేలుచున్నావు!

సుశ — ఈ మూర్ఖుఁడు సామవచనములచేతఁ జక్కఁబడఁడు. ఓ భటులారా! వీనిని దండింపుఁడు.

ఘటో — ఓరిమూర్ఖా! నీ పాపఫల మనుభవింపుము. (అని కొట్టుచున్నాఁడు.)

ధన — అనుభవించెదను! అనుభవించెదను! మీరన్నట్లు స్వయంకృతాపరాధ ఫల మనుభవింపకతీఱదు. ఇక్కడ నావిషయమునఁ జేసినదంతయు మీరక్కడ యమ సన్నిధానమునందు కోటిగుణితముగా ననుభవించెదరు.

సుశ — ఓరీ! ఇఁకనైన బుద్ధితెచ్చుకొని మీరాజుగుట్టు చెప్పెదవా? నిన్ను మన్నించెదను.

ధన — మన్నింప నక్కఱలేదు. చెప్పెదను వినుము.

సుశ — సావధానులమయి యున్నాము. చెప్పుము.

ధన — ఇదిగో మర్మమువిడిచి చెప్పుచున్నాను. నీవు వృథా పశుహరణమున కేల యత్నించెదవు? వంచకులకుఁగాని ఋజుమార్గవర్తులకు గోప్యాంశమేమియుండును? ఆతని గుట్టంతయు నీతితప్పకుండుటయే.

గీ. దుర్నిరీక్ష్యుఁడౌ మత్స్యేంద్రు దోర్యుగంబు
నొరసినిలిచిన మగఁటిమి యొదవుఁగాక,
భీరులగు గోవులనుగొట్టి నోరులేని
పసరములఁబట్టుటిదియేటి పౌరుషంబు?

నీవు మానప్రాణములు దక్కించుకోఁగోరితివా, యీ వ్యర్థప్రయత్నమును మాని యిప్పుడు వచ్చినదారినే మరల నింటిమార్గము పట్టుము. నీకీదుర్బుద్ధివదలక ప్రాణములు చేఁదయి చెడిపోఁదలఁచితివా, పోయి గోవులనుబట్టుము. అప్పుడు

మ. లయకాలానల భీషణాకృతిని లీలన్నీదు సేనాటవిన్
రయమారంగ శరార్చులంబొదివి తీవ్రప్రక్రియం గాల్చుచున్
భయదాస్త్రంబుల నవ్విరాటుఁడు నినున్ దర్పోద్ధతిం దాఁకఁ ద
ద్దయుఁ బ్రాణంబును మానమున్ రణమునం దక్కించుకోనేర్తువే?

మ. గజబృందంబులతో నఖర్వమదరేఖన్ దాశతానీకుఁడున్,
విజయాశ్వంబులతో భుజాబలము రేవిన్ సూర్యదత్తుండు, వా
యుజవంబొప్ప రథాళితోడ మదిరాస్యుండున్, ద్రిమూర్తుల్నృపా
నుజులొక్కుమ్మడిఁదాఁకఁ గూలరె భవన్ముఖ్యాగ్ర సేనాపతుల్?

ఉ. ఆతని యగ్రనందనుఁ డహర్పతితేజుఁడు శంఖుఁడున్మదా
రాతిభయంకరుండు మృగరాజు గజంబులఁబోలెఁ దోలి బల్
శాతకృపాణిచేనడరఁ జంపఁగ నొంపఁగ నీదుసైనిక
వ్రాతము గుండియల్ వగిలి పాఱక జాఱక నిల్వనేర్చునే?

క. చావందలఁచితివేనియు,
గోవులనిటఁబట్టుమీవు కుటిలత్వమునన్;
జావక బ్రదుకందలఁచిన,
నీవిదె నాబుద్ధివించు నేగుము పురికిన్.

సుశ— ఓరీ! ఆత్మస్తుతి పరనిందాపాండిత్యధురీణా! నీచదువు పూర్ణమయినదా? ఇంకను గొంత కొఱంతయున్నదా?

ధన— చెప్పవలసినదానిలో సహస్రాంశమయినను గాలేదు. అందని ద్రాక్షపండ్లకట్టులు చాచుటవలన నేమిప్రయోజనము? శక్యాశక్య విచారములేక నీవేల నిష్కారణముగా చెట్టుగొట్టి పైనిఁ బేసికొనెదవు? మారాజు వీరాధివీరుఁడు—

సుశ— ఇంతటితో నీచదువుచాలించు. నీపాండిత్యము మేము మెచ్చుకొన్నాము.— విక్రమభుజా! మనమీమూర్ఖునితోఁ గాలమంతయు వ్యర్థపుచ్చుచున్నాము. వీనితో వేయేండ్లు మాటాడినను మనకుఁ బ్రయోజనలేశమును గలుగదు. ఓ ఘటోదరా! వీనిని గొనిపోయి మన కార్యాలోచన వినఁబడకుండ దూరముగా నాతోళవనమునందుంచుము. బంధములు త్రెంచుకొని పాఱిపోకుండ వీనిని పదిలముగా మీరందఱును గనుగలిగి కాచుచుండవలెనుజుండీ.

ధన— (తనలో) ఇతఁడు నాకు మంచియుపాయము తోఁపించినాఁడు.

ఘటో— చిత్తము. (అని ధనగుప్తునితో నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

సుశ— విక్రమభుజా! వాఁడు దాఁటిపోయినాఁడా?

విక్ర— పోవుచున్నాఁడు. మనమిఁక రహస్యాలోచనమున కుపక్రమింపవచ్చును. అదె మన నిపుణకుఁడు మరలవచ్చుచున్నాఁడు. అతని ముఖవికాసము చూడఁగా నేదో శుభవార్త తెచ్చుచున్నట్లున్నది.

సుశ— మనరాక శత్రువుల కెఱుకపడకుండ నేను నీతోఁ జెప్పినట్లు చేసినావా?

విక్ర— సర్వమును దేవరయాజ్ఞాప్రకారము చేసినాను. భేరులు మొదలయిన రణవాద్యములు మ్రోయింపకుండ సైనికుల కాజ్ఞాపించినాను; భటులెవ్వరును తోఁటవిడిచి యవలకుఁ బోవకుండఁ గట్టడిచేసినాను. తుత్తురులు గజములు—

సుశ— చాలును. ఇవన్నియు సరేకాని విరటుని కడుపులజాడమాత్ర మింకను మనకుఁ దెలియనేలేదుగదా?

[నిపుణకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

నిపు— స్వామీ! నమస్కారము. నేను వెనుకదిగవిడిచివచ్చిన భటులు విరటుని గోవులజాడ కనిపెట్టివచ్చినారు. అతని గోగణ మాతోఁట కీశాన్యమూలనున్న పాలములోనుండి గోపాలురచే రక్షింపఁబడుచున్నది.

సుశ— అట్లయిన వేగముగాఁబోయి పసులఁబట్టుదములెండు ఓ వీరులారా! ఇప్పుడా ధనగుప్తుఁడు ప్రేలిన వీరాలాపములను విన్నారా?

సత్య— మీరావాగాడంబరమునమ్మి, యణుమాత్రమును జింతిలఁబోకుఁడు.

చ. విరటునితమ్ములన్మపుర విక్రమలీల వధించువాఁడ నై,
క్రూరుఁడనై నేను వ్యాఘ్రము మలుకన్ హరిణంబులఁ జంపుకైవడిన్;
నరవర! చింతమానుము మనంబున; నాయనిపాలు మత్స్య భూ
వరు ననుజన్ములెల్ల; సభవారువినంగఁ బ్రతిజ్ఞపట్టితిన్.

విక్ర— ఇఁక నాప్రతిజ్ఞ చిత్తగింపుఁడు.

క. శిరములు త్రుంచెద సునిశిత
శరధారలచేత నేనె శంఖాదిమహీ
వరసుతులనెల్ల; నాపా
ఱరయఁగ సేనానితోడ నఖిలకుమారుల్.

సుశ— నేనిదె శపథము చేయుచున్నాను వినుఁడు.

క. విరటునిఁ బొరిగొనియెద నీ
ఖరతర కౌక్షేయకమున క్షణకాలమునన్;
విరటుఁడు నాపాలయ్యెడు
సురలెల్లనువచ్చి తోడుచూపిరయేనిన్.

ఓ సత్యసేనా! నీవు నిపుణకునివెంటఁబోయి యడ్డువచ్చిన గోపకులఁ దూపులపాలుచేసి గోవులనుబట్టుము.— ఓ విక్రమభుజా! నీవు సేనలనుబన్ని పురమునకును గోవులకును మధ్యనిలువుము పొమ్ము. నేనిదె నిన్నుఁ గలిసికొనెదను.

సత్య— అట్లుచేసెదము.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ద్వితీయాంకము

రంగము— విరాటుని సభామంటపము.

[విరాటరాజును, రాణియైన సుధేష్ణాదేవియు, ఉపచారికయను చేటికయు, పురోహితుఁడగు వామనశర్మయు, దౌవారికుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

విరా— ఓ వామనశర్మా! నిన్నటిదినము పూజ్యులైన కంకుభట్లవారు శౌచవిషయమయిన ప్రస్తావనలో "దశాహం బ్రాహ్మణానాంతు । క్షత్రియాణాం త్రిపంచక" మ్మని దేవలస్మృతివచనమొకదాని నుదాహరించినారు. దానినిబట్టి పదియేను దినములాశౌచము పట్టవలసినపని లేదుగదా?

వామ— లేదు. దేశాచారమునుబట్టి మనకుఁ బండ్రెండుదినములతోనే యాశౌచశుద్ధి యగును. ధర్మశాస్త్రమును శిష్టాచారమున కనుగుణముగానే యున్నది.

శ్లో. శుద్ధేద్విప్రో దశాహేన ద్వాదశాహేన భూమిపః
వైశ్యః పంచదశాహేన శూద్రో మాసేనశుద్ధ్యతి.

అను దక్షస్మృతివచనమును దేవరవారు చిత్తగించియుండలేదా? ఇదివఱకేర్పఱిచినట్లుగా సింహబలాదుల పత్నులచేత నేఁడే శుద్ధిస్నానము చేయింపవచ్చును. అయ్యో! సింహబలునిపే రుచ్చరింపఁగానే దేవిగారు మరల రోదనమున కారంభించినారు!

విరా— చ. వనితరో! గ్రీష్మతాపమున వాడిన పూసరమట్టులున్న యీ
తనువును దుఃఖవహ్నినిటు తాపము నొందఁగఁ జేసెదేల? నె
మ్మనమునఁ దాల్మిపూని యిఁకమానుము శోకము; నిన్నుఁజూచి నీ
తనయులు నేముఁ గుందెదము; ధైర్యమునన్మము నూఱడింపుమా.

నీవిరీతిఁగా వేయేండ్లు చింతిల్లినను, అప్ప యేడ్చుచున్నదని జాలిపడి సింహబలుఁడును దమ్ములును లేచివచ్చి నిన్నోదార్తురా? వారు నీతల్లికడుపునఁ బుట్టనే లేదనుకొని వారిని మఱచిపొమ్ము.

ఉప— అమ్మా! ఊఱడిల్లుము.

వామ— ఓహో! ఈ పండ్రెండుదినములలోనే యీమె యెంత మాఱిపోయినది! నిత్యమును జూచుచుండఁబట్టి నేనీమె దేవియనుకొంటినిగాని పదునేనుదినముల క్రిందఁ జూచినవారిప్పు డీమెను గుఱుతుపట్టలేరు. అమ్మా! ప్రభువుగారు చెప్పినట్లుచేసి దుఃఖమును నీమనసులోనే దిగమ్రింగికొమ్ము.

సుధే— హా! సింహబలా! నిన్నెట్లు మఱచిపోఁగలుగుదునురా తమ్ముఁడా? నీవు పోయి నేటికిఁ బండ్రెండుదినములు దాఁటిపోయినను నా మనోవ్యథ యంతకంతకు మఱింత క్రొత్తదగుచున్నది. మఱతునన్నను మఱపునకురాక నా మనోనేత్రమున కిప్పుడును నీవు సైరంధ్రిని నీయింటికిఁ బంపుమని దీనముఖముతో వేఁడుచు నాయెదుట నిలువఁబడినట్లే కనఁబడుచున్నావు!

విరా— ఓ దేవీ! నీవూరక తమ్ముఁడా తమ్ముఁడా యని పలవరించెదవు. ఇంకను నీ కెక్కడితమ్ముఁడు? నీమీఁదఁ బ్రేమలేక నిన్నువిడిచిపోయిన కఠినచిత్తునికొఱకెన్నాళ్లు విలపించెదవు?

సుధే— ఓ ప్రాణేశ్వరా! ఎన్నాళ్లని సెలవిచ్చెదరేమి? ఎన్నియేండ్లు విలపించినను శోకసముద్రమునకు దరిగానరానట్టున్నది. నాకిప్పుడు క్షణమొకకల్పమగుచున్నది. ఎంతసేపటికిని తెల్లవాఱక నాకీరాత్రి యొకమహాయుగమైనది. హా దైవమా! చిరంజీవినినై దుఃఖము ననుభవింపుమని నన్నీలోకములోఁ బుట్టించితివా?

విరా— హా! హృదయేశ్వరీ! (అని తలవంచుకొని నేల చూచుచున్నాఁడు.)

ఉప— అయ్యో! రాజుగారును నధైర్యపడుచున్నారు! ఏమిబుద్ధి?

వామ— అమ్మా! ఊఱడుము. నిన్నుఁజూచి రాజుగారును దుఃఖపడుచున్నారు. భర్తగారిని మీపుత్రులను పుత్రాధికులనుగాఁ జూచుకొనుచున్న ప్రజలమయిన మమ్మును జూచి దుఃఖముపశమించుకొనుము.— ఓ రాజేంద్రా! మీకీవెఱ్ఱియేమి? దేవిగారి నోదార్పవలసినవారు మీరే యిట్లు శావిడిచి దుఃఖపడినచో మిమ్మూఱడించువారెవ్వరు? ధైర్య మవలంబించి దేవినోదార్పుఁడు.

సుధే— ఓ విప్రోత్తమా! ఇట్లొక్కసారిగా నూర్వురు తమ్ములను మ్రింగుకొని మరలఁ బ్రజలముఖములు చూచుటకు నాకుముఖమెట్లు చెల్లును? ఇఁక నాకెక్కడిలోకము! ఎక్కడిప్రజలు! లోకములో నన్నుఁబోలు భాగ్యహీనురాలు వేఱొకతె లేదు.

విరా— ఓ భూదేవోత్తమా! నేనీదేవి నెట్లోదార్పఁగలను?

ఉ. ఊరికిఁబోయి రింకను సహోదరులాదట నేటరేపటన్
దారరుదెంతు రోర్చుకొను ధైర్యముతోనని యూఱడింతునా?
వారలనేను దెచ్చెదను వందురఁబోకని యూఱడింతునా?
ఊఱడుమిట్టులీవనుట కొక్కయుపాయముఁ దోఁప దక్కటా!

హా! సింహబలా! నారాష్ట్రమునకు నీవొక పెట్టనికోటవుగదా! కొండవలె నీవు దండనుండుటచేత నెట్టివిక్రమధురంధరులును నారాజ్యమువంకఁ దేఱిపాఱఁ

జూడ వెఱచుచుందురు. ఇఁక నీవు లేని యీ రాజ్యమున కేయోగము పట్టనున్నదో! నా భాగ్యహీనతచేతనే నీ కకాలమరణము సంప్రాప్తమయినది.

సుధే— నేను గేవల మందభాగ్యురాలను. నావంటి నిర్భాగ్యురాలి కటువంటి సోదరరత్నము దక్కునా? హా! నే నెంతటి కఠినచిత్తురాలను! అటువంటి భ్రాతృశతమును మృత్యుదేవత కప్పగించి వారివెంటఁ బోలేక హృదయము వగులక మొండిజీవినై బ్రతుకుచున్నాను. ఓ విధాతా! నీవు నాహృదయమును రాతితోఁ జేసితివా?

ఉప— అమ్మా! ఓర్చుకొమ్ము. మృత్యుదేవతను నీవడ్డగింపఁ గలుగుదువా? అట్లు మృత్యువు త్రోచుకొని రాఁగా నీవేమి చేసెదవు?

సుధే— ఆహా! ఎటువంటిబలవంతు లందఱొక్కసారిగాఁ గార్చిచ్చుపొదివిన జీర్ణాటవివలె దగ్ధులయినారు! హా! సైరంధ్రీ! నాతల్లీ! కీచకకులమున కకాలమృత్యుదేవతవయి మాను నీ వెక్కడ దాపురించినావు! ఇంతమందిని నీపొట్టఁ బెట్టుకొనుటచేతనయినను నీకుఁ దృప్తికలిగినదా? నీకన్నులిప్పుడు చల్లపడినవా?

విరా— ప్రాణేశ్వరీ! మనభాగ్య మిట్లుండఁగా నీవేల పరుల నిందించెదవు? ఇందు మహాపతివ్రతదోషమేమున్నది; పరాంగనను బలిమినిబట్టఁబోయిన వాని దుర్నయ విషమే వానిని జంపినది.

సుధే— అవు నాసాధ్వియెడల దోషము లేశమును లేదు. దోషమంతయు మనవాని యొద్దనే యున్నది. ఒక్కకడుపునఁబుట్టిన దోషముచేత నేనిట్లు మతిచెడి ప్రలపించుచున్నాను. హా! తమ్ముఁడా! నీకు రంభలమించు సుందరులంద అంతఃపురమున నుండఁగా, పరదారకేలయాశపడితివి? పరసతిపొందువలదని నేను నాఁడే చెవినిల్లుకట్టుకొని పోరితిని. నా హితవాక్య మొక్కటియుఁ జెవిని జొరనియ్యక సర్వమును బెడచెవులఁబెట్టితివి. ఇప్పుడయిన నామాటహితమని నీకనుభవమైనదా?

విరా— వినాశకాలము దాపించినవాఁ డాప్తుల హితాలాపము లేల వినును?

క. మృత్యువు విడువక తలపై
నృత్యం బటు సల్పుచుండ నెన్నండును దా
నత్యంత హితులమతులం
బ్రత్యయ మిడనిచ్చునె యలపాపవు విధియున్?

విధిననవలసిన పనియేమి? వానిచావునకు నీ యుపేక్షకూడఁ గొంత తోడుపడినది. నాఁడట్లు మధువునకై మాలినిని వానియింటికిఁ బంపకుంటివా, ఇంతలో నింత వైపరీత్యము పుట్టదు.

సుధే— అవును. ఈ సంఘమరణమునకుఁ బాపకర్మురాలనయిన నేనే కొంత కారకురాలను. అప్పుడు నాబుద్ధిభ్రమని పాడుసురకయి సైరంధ్రిని వానియింటికిఁ బంపి పాపముకట్టుకొని నూటయేవుర తమ్ములను నాపొట్టను బెట్టుకొన్నాను. నాలోపలఁ జొచ్చి విధి నాచే నట్లు చేయించుచుండఁగా, నే నెట్లు మాలినిని సురాహరణార్థము పంపకుండ నేర్తును?

విరా— అది నీదోషము కాదు. విధి బలవంతమయి ప్రేరేపించుచుండఁగా, విధివిధానము తప్పింప నెవ్వరికి శక్యమగును? నాఁ డాలాగున వాఁడు పట్టపగలు సిగ్గువిడిచి వీధినిబడి మాలినిని సభకేసి తఱుముకొనివచ్చినప్పుడే వానికిఁ జేటుకాలమాసన్నమయినదని నేననుకొన్నాను. ఆయువుమూఁడఁబట్టియే వానికట్టి దుర్బుద్ధిపుట్టినది.

సుధే— వాఁడు నాకాళ్లమీఁదఁబడి లేవక సైరంధ్రిని దనగృహమున కంపనియెడల మన్మథాగ్నిచేత నప్పుడే ప్రాణములుపోవునని ప్రలపించినాఁడు. అప్పటి వాని యవస్థనుజూచి వాఁడెట్లును కాముని నిశాతశరములచేతఁ జచ్చుట నిశ్చయమని తలపోసి భ్రాతృవాత్సల్యముచేఁ గార్యాకార్యవిచారము చేయలేక సోదరప్రాణరక్షణార్థమయి యాపనిచేసితిని.

ఉప— ఆహా! సోదరస్నేహ మట్టిదే కదా! సహోదరుని వ్యథఁజూచి యాఁడుతో డెట్లోర్వఁగలుగును?

సుధే— ఓ తమ్ముఁడా! అఖర్వశౌర్యగర్వులైన గంధర్వులు నీప్రాణములు గొందురని నే భయపెట్టినప్పుడు సైరంధ్రిపతులయిన గంధర్వపతు లెంతటి బలవంతులైనను వారి నర్ధక్షణములో నంతము నొందించెదనని ప్రగల్భవచనములు పలికితివే, లోకములో నాకంటె బలవంతులులేరని విఱ్ఱవీఁగెడు నీదుర్జయమయిన బలము వారిముం దేమయిపోయినది? అతిలోక బాహుబలుఁడైన సింహబలు నొక్కరాత్రిలో నంతమునొందించిన యా గంధర్వు లెంతబలముగలవారో!

విరా— పాపోపహతుని జంపుటకు బలమే యక్కఱలేదు. ఇతరులూరక నిమిత్తమాత్రమే కాని వానిపాపమే వానిని జంపును. ధర్మబాహ్యుఁడయి పాపకార్యమునకుఁ జొచ్చినవానికడ ధైర్యశౌర్యాదులు నిలుచునా? నీతిబల ముడిగినవాఁ డన్ని బలములు నుడిగినవాఁడే. నీతిబలవిహీనుని బాలుఁడైన ననాయాసముగాఁ జంపఁ గలుగును. ఆతనిపాపమే కాకున్న లోకాతీత సత్త్వాఢ్యుఁడయిన సింహబలు నొక్కరు చంపఁగలుగుదురా?

సుధే— ఓ తమ్ముఁడా! నీవు శాస్త్రములెఱిఁగినవాఁడవే? పరవనితాసంగమము

పాపమని తెలిసియు బుద్ధి యేల మరలించుకొన్నారు కావు? దీనివలన నపఖ్యాతియే గాక నీవేమి సుఖమనుభవించినావు!

విరా— ఓ ప్రియురాలా! ఏమి నీవెఱ్ఱి! వ్యభిచారమువలన దుఃఖమేగాక సుఖము కూడఁ గలుగునా?

చ. పతివినై నేని ప్రాణములపైనలుగున్; జనులింతచూచినన్
క్షితిపయి మానుషంబు చెడుఁ; జింతమెయిం గులకాంత విన్నచో
బ్రతుకు త్యజింపఁజూచుఁ; దలవంపులగు న్సరివారెఱింగినన్;
వెతయగుఁగాక! సౌఖ్య మొదవించునె యన్యసతీరతంబెటన్?

గీ. ఆయువునడంచు, నైశ్వర్య మపహరించుఁ,
గీర్తితరువు నున్మూలించుఁ గేవలంబు
పరసతీసంగమం బట్టి పాడుపనికి
ధర్మపరుఁ డెప్పుడైనను దలఁపుగొనునె?

సుధే— స్వానుస్థానసమయమునఁ దెలిసినవారును తప్పదారిఁబట్టుదురు. ఓతమ్ముఁడా! ఈవిషయమున నీవివేక మెక్కడకుఁ బోయినది?

విరా— కామాతురున కుచితానుచితవివేక మెక్కడనుండును? ఆస దోసమెఱుఁగ నిచ్చునా?

మ. అలనాఁ డాయవివేకి కీచకుఁడు మధ్యాహ్నంబునం గామవి
హ్వలుఁడై బావురుగాఁడు రాచిలుకడాయన్వచ్చున ట్లేచిరా,
నిలువెల్లం జెమరింప మేన్వడఁకఁ గన్నీరశ్రులంగ్రమ్మఁ దా
నలసైరంధ్రికడంగి నన్నునినవాక్యం బుల్లముల్ వ్రచ్చెడున్.

సుధే— ఆవాక్యమేది?

విరా— ఇది—

చ. నరపతిచూచుచుండ సభనన్నిటు లీతుజనుండు క్రూరుఁడై
పరిభవమందఁజేయఁగ నృపాలకుఁడే కని యూరకుండఁగా,
నరయఁగ నింకమీఁదటఁ గులాంగన లెవ్వరిభార్యలీపురిన్
బరిభవమందకుండ మనువారలు మానముతోడ? నక్కటా!

సుధే— అధర్మమునుజూచి రాజుపేక్షకుఁడైనయెడల, ఆ పాపములో సగము రాజును జెందునని నీతివేత్తలు చెప్పుదురే, మీరేల యుపేక్షచేసితిరి? అప్పుడు మీరు వానికిఁ దగిన బుద్ధిచెప్పి వారించియుండినయెడల మనకీచకవ్రజమున కీయకాండ ప్రళయము రాకుండియుండును. దుఃఖకరమైన యావాక్యమువిని మీరేమిచేసితిరి?

విరా— ఆమెను శాంతవచనములతోఁ గొంత యూఱడించి, తరువాత విచారించి నిన్నిట్లు భంగపఱిచిన యా దుష్టుని శిక్షించెదఁ బొమ్మని సమయోచితముగాఁ జెప్పి యొడఁబఱిచి నేనామె నప్పటికిఁ బంపివేసితిని. అంతలో పాడుదాక్షిణ్య మడ్డువచ్చి నానోరు నొక్కుటచేత సభలోఁ గీచకుని గినియుటకయిన నాలుకాడినది కాదు.

సుధే— దుర్మార్గుఁడైన సింహబలుఁడు పొలిసినను వంశము నిలుచుటకైన నూటనలుగురు తమ్ములలో నొక్కఁడైన బ్రతుకరాదా?

విరా— పుట్టుకచేతనే కాక దుర్ణయముచేతఁగూడ వానికిఁ దమ్ములనఁదగిన వారు మాత్రమేల యన్నను విడిచి బ్రతుకుదురు? అన్నగారి యవస్థను గన్నులారచూచియు భయపడక యా పరమపావనిని ముద్దయయియున్న యన్నశవముమీఁదఁ బెట్టికట్టినట్టి దుష్టుల కట్టికష్టపాటుతప్పునా?

సుధే— హా! పాపపుదైవమా! నీకంటికి కీచకకులమింతయెక్కువ బరువయ్యెనా? భ్రాతలకును బితలకును దిలోదకములిచ్చుట కొక్కనినైన విడిచిపెట్టలేకపోతివా? మీకితరులెందుకు? ఇదిగో మృతకల్పురాలనయి బ్రతికియున్న నేనే మీయందఱికిని గన్నీటితో తర్పణజలము విడుచుచున్నాను. (అని యేడ్చుచున్నది.)

వామ— అమ్మా! తలఁచుకొని తలఁచుకొని యేల దుఃఖించెదరు? మీరేడిచి యీ పోయినవారిలో నొక్కరినైన బ్రతికింపఁగలరా? మిమ్మిట్లు దుఃఖపెట్టెడువారు మీకు శత్రువులుగాక తమ్ములగుదురా? ఇఁక వారిమీఁది మోహపాశము కోసివేసి నేఁటిదినమున జరగవలసిన క్రియలమాట చూడుఁడు.

విరా— ఓ మనోనాయికా! నేను జెప్పుమన్నమాటలు నీవాసైరంధ్రితోఁ జెప్పితివా?

ఉ. ఓ కమలాస్యరో! పురుషు లుర్విని జంచలచిత్తు లెంతయున్;
లోకములోని సుందరులలోఁ గడుసుందరియామె; యెవ్వరే
నాకమలాయతాక్షి దెస నాసఁ గనుంగొనిరేని, చావొగిన్
జేకుఱుఁగాన, మాలినిని శీఘ్రమ సాఁగనంపఁగాఁదగున్.

పురుషులకంటెఁ దరుణులు మృదుతర మధుర వచనరచనలతో సమయోచితముగాఁ బలుకనేర్తురుగాన, నేనీభారమును నీమీఁదఁ బెట్టవలసివచ్చినది. అంతేకాక నేనును బురుషుఁడనేయగుటచేత నాతరుణిచెంతకుఁబోయిన నాస్వాంతము కలఁగి యేమిచేటుమూడునోయని భీతికలుగుచున్నది.

సుధే— ప్రాణేశా! ఎంతమాత్రమును మీరాసైరంధ్రి దృష్టిపథమునఁ బడఁగూడదు. మీరు చెప్పుమన్నమాట లిదివఱకే నేను సైరంధ్రితోఁజెప్పి, శీఘ్రముగా మా రాష్ట్రమును మమ్మునువిడిచి మహోపకారము చేయుమని నాఁడే వేఁడుకొన్నాను.

విరా— సైరంధ్రి యందు కొప్పుకొన్నదా?

సుధే— ఇఁక పదుమూఁడుదినములుమాత్ర మెట్లయిన నేను మీయింటనుంట కొర్చు కొమ్ము. అట్లుంటకీకొంటివా కృతజ్ఞులయిన నాపతులప్పుడు మీకుఁ గనఁబడి తగిన మేలుచేసి నన్నుఁ గొనిపోదురు. అందాఁక నిందు నాయునికి కీకొనవలయునని యామె నన్ను బహువిధములఁ బ్రార్థించినది.

విరా— నీవామెప్రార్థన మంగీకరించితి వనుకొనెదను.

సుధే— అందులకొప్పుకొని యీలోపల నేయపాయమును గలుగకుండ నాపుత్రులను వల్లభుని రక్షించుకొమ్మని మిమ్మామె కొప్పగించినాను.

విరా— అట్లయిన గడువుదాటునంతకు సహించియుందుము. నేఁడేకదా తుదిదినము?

సుధే— ఒక్కదినమయినను నేనెట్లు సహింపఁగలుగుదును? నాతమ్ములపాలిటి యమ మృత్యుదేవతయైన యామాలిని నాకంటఁబడినప్పుడెల్లను చచ్చినవాండ్రు స్మరణకు వచ్చి దుఃఖము సముద్రతరంగములవలె పొరలిపొరలి వచ్చుచుండఁగా, సైరంధ్రి సదా చెంతనుండిపనిచేయుచు నా కన్నులయెదుర మెలఁగఁగా నెట్లుచూచి సహింపఁ గలుగుదును? ఓ సహోదరులారా! నాకన్నులు మండించు మంటలవలె మీభార్య లగపికలయి ప్రతిదినమును నానేత్రములయెదుర నేలకుఁగంటికి నేకధారగా నేడ్చు చుండ నేనెట్లు చూడఁగలుగుదును? (అని పెద్దపెట్టున నేడ్చుచున్నది.)

విరా— ఇఁక నేనీమెకు దుఃఖశాంతిచేయలేను. కంకుభట్టు వచ్చినయెడల, పురాణ గాథలఁజెప్పి శోకోపశమనము చేయఁగలుగును, అతఁడు నేఁటి శ్రాద్ధకర్మలందు యోగ్యులయిన బ్రాహ్మణుల నియోగించివచ్చెదనని పోయి యింకను రాలేదు.

దౌవా— దేవా! కంకుభట్టుగారు వచ్చుచున్నారు.

విరా— ఆయనను శీఘ్రముగాఁ గొనిరమ్ము.

[కంకుభట్టు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

విరా— (లేచి చేతులుజోడించి) స్వామీ! భట్టారకా! నమస్కారము.

కంకు— విజయోస్తు! దేవరసింహాసనమును స్వీకరింపుఁడు.

విరా— మీరీపీఠమున నధివసింపుఁడు. (ఇద్దఱును గూరుచున్నతరువాత) స్వామీ! మీరు పురోహితానుమతంబున బ్రాహ్మణుల సమర్థుల నాయాకర్మలకు నియోగించి వచ్చినారా?

కంకు— సర్వమును సంసిద్ధము చేయించినాను. గోదానములకు వలయు గోవులు మాత్ర మింకను రాలేదు.

విరా— దానార్థమయి సవత్సక గోసహస్రము నేఁటితెమ్మని పంపిన ధనగుప్తుఁడింకను

రాలేదు. అతఁడేపనిచెప్పినను యుక్తకాలములో నిర్వహించుకొనిరాక యిట్లెప్పు డును మసలినవాఁడుకాఁడు. ప్రభాతమునకుముందే వచ్చెదనని పోయినవాఁడు జాముప్రొద్దెక్కవచ్చినను రాకపోవుటచూడఁగా గిట్టనివారివలన, నాతనికేమో విపత్తువచ్చియుండుననని నాచిత్తము తత్తరిల్లుచున్నది.

కంకు— మీరు చింతిల్లవలసినపనిలేదు. అతఁ డెట్టివిఘ్నములనైనఁ దప్పించుకొని యింతకు వచ్చుచుండును.

దౌవా— దేవా! ధనగుప్తుఁడు రొఁజుచు పరుగెత్తుకొని వచ్చుచున్నాఁడు.

విరా— వెంటనే లోపలికి రమ్మనుము.

[రొఁజుచు ధనగుప్తుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

ధన— (రొఁజుచు) దేవా! నమస్కారము. నాదేహము- దేహము- కంపమెత్తుచున్నది; నానోట-మాట- మాటరాకున్నది. (అని గడియ కొకమాటగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.)

విరా— వడఁకఁకుము; తొందరపడకుము. శాంతించుకొని నీకేమి యుపద్రవము వచ్చినదో చెప్పు. నీవెక్కడనుండి వచ్చుచున్నావు?

ధన— యమ- యమ- యమసన్నిధానమునుండి.

సుధే— అయ్యో! ధనగుప్తునకెంతగతిపట్టినది! నామనస్సిప్పుడు దుఃఖసముద్రములో మునిఁగియుండియు తనదుఃఖమునుమఱచి పరుని యాపదకై పరితపించుచున్నది.

విరా— ధనగుప్తా! నీవు వెఱ్ఱిచూపులు చూచుచున్నావు. నీకు మతిభ్రమణము కలిగి నదా? నీవెక్కడనుండి పరుగెత్తుకొనివచ్చినావు?

ధన— మృత్యుముఖమునుండి తప్పించుకొని పరుగెత్తివచ్చినాను.

విరా— నీకు చిత్తచాంచల్యము కలిగినదా? దేహము తెలిసియేయున్నదా? గోవులను తోలించుకొనివచ్చినావా లేదా చెప్పు.

ధన— గోవులనా? గోవులనా? ఇంకను మనకెక్కడిగోవులు? మనగోవులను గోవు లను— నేను చెప్పలేను. (అని నిట్టూర్పు విడుచుచున్నాఁడు.)

విరా— అయ్యో! పాపము! వీనికాకస్మికముగా చిత్తభ్రమకలిగినదిగదా? వైద్యులను బిలిపించి వీనికి చికిత్స చేయింపుఁడు. ఓ ధనగుప్తా! గోవులను దీసికొనిరాలేదా? కొంచెము శాంతించుకొని చెప్పు.

ధన— నాకు మతి భ్రాంతిలేదు. నాదేహము పూర్ణముగా తెలిసియేయున్నది. అప్రియ మని చెప్పఁజాలకున్నాను. మన సింహబలుఁడు చచ్చియు నదృష్టహీనుఁడేయయి నాఁడు. అతఁడు గోదానపుణ్యమునకు నోచుకోలేదు.

విరా— (ఉలికిపడి) అప్రియమేమి? నేనుండఁగా వానికి గోదానములేల లేకపోవును?

ధన— మనగోవులఁబట్టుటకయి సేనలతో సుశర్మవచ్చినాఁడు.

విరా— (ఆశ్చర్యముతో) ఏసుశర్మ? ఎక్కడకువచ్చినాఁడు?

ధన— ఏసుశర్మా! ఆసుశర్మే. మనశత్రువైనసుశర్మ. ఊరిబయలికి వచ్చినాఁడు.

విరా— (విస్మయముతో) ఆత్రిగర్తరాజు కాఁడుకదా?

ధన— ఔనతఁడే. అతఁడు దుర్యోధనుని ప్రేరణముచేత మనగోవులఁ బట్టుటకఁయి దక్షిణదిక్కునకు వచ్చినాఁడు.

విరా— ఓ సభికులారా! వింటిరా యీ వైపరీత్యంబు? ఏమేమి?

మ. ధనగుప్తా! మనగోగణంబులఁ ద్రిగర్తల్ పట్టఁగావచ్చిరే?
మునుదానొందినభంగపాటలసుశర్ముండప్పుడే విస్మృతిం
గనెనే? క్రమ్మఱనేమొగంబునను సంగ్రామార్థియైవచ్చె? న
మ్మెనల న్నాదుప్రతాపవహ్నిఁ గీటకటం బూర్ణాహుతింజేసెదన్.

క. శలభంబియ్యెడఁ గాలా
నలముపయిన్ గంతువేయ నడతెంచె; నిదే
పాలిసె సుశర్మ; మదిష్టము
ఫలియించెను; నేఁడుకాదె పండువునాకున్?

(అని తనలో నేమో యాలోచించుచు క్రిందుచూచుచున్నాఁడు.)

కంకు— (తనలో) సుయోధనుఁడు మేమిందున్నజాడ కనిపెట్టినాఁడేమో! (ప్రకాశముగా) ధనగుప్తా! గోవులఁ బట్టుటకయి సుశర్మ దుర్యోధనుని ప్రేరణముచేత వచ్చినాఁడా? ఆ కౌరవాధముఁ డెంతదుర్మార్గుఁడు!

ధన— భటుల సంభాషణమువలన నేనీసంగతి గ్రహించినాను. నన్నాసుశర్మ పాండవుల వృత్తాంతముకూడ నడిగినాఁడు.

కంకు— (తనలో) ఈతఁడు మన వృత్తాంతమేమయిన నెఱిఁగి చెప్పినాఁడేమో! (ప్రకాశముగా) ఓ ధనగుప్తా! నీవేమిచెప్పినావు?

ధన— చెప్పుటకేమున్నది? నేనేమియు నెఱుఁగనని చెప్పినాను. నన్నాపశువు మన పశువులజాడకూడ గ్రుచ్చిగ్రుచ్చి యడిగినాఁడు.

కంకు— (తనలో) ఇఁక నేనూఱట చెందవచ్చును. ఈ వార్త రాజుగారికిఁ గావలసినది. రాజుగారు తమలోఁ దామేమో యాలోచించుకొనుచు వినుచున్నారు. (ప్రకాశముగా) దేవా! ధనగుప్తుఁ డేదో మనవిచేయుచున్నాఁడు.

విరా— అతఁడేమనుచున్నాఁడు?

కంకు— ఆసుశర్మ మన పశువులజాడ తన్నడిగినాఁడనుచున్నాఁడు.

విరా— (ధనగుప్తునివంకఁదిరిగి) ఓ ధనగుప్తా! ఏదేదీ? ఆమాట యింకొకసారిచెప్పు. ఆ నరపశువు మనపశువులజాడకూడ నిన్నే యడిగినాఁడుగా! ఏమి యాతని పాతకము! ఆ క్రూరుని నీవెట్లు తారసించితివి?

ధన— నేఁటి దానార్థమై నేను గోవుల నేర్పఁబోవుచుండఁగా దారిలో యమభటులవంటి వానిభటు లెదురుపడి నన్నుఁ బట్టికొట్టి తమ ప్రభువుసన్నిధికిఁ గొనిపోయిరి.

గీ. కటకటా! నేను మిమువంటి ఘనబలాఢ్యు
పాదభక్తుఁడనయ్యు నాపలువచేతఁ
గానిమాటలుపడి కొల్వులోనఁగొట్ట
బడితిఁ విధిగ్రాఁత తప్పింపవశమె యెందు?

విరా— ఇట్లవమానితుఁడనైతినని నొచ్చుకొకు. నా ప్రియభృత్యుని బరిభవపఱిచిన పాపఫలము వాఁడిప్పుడ యనుభవింపఁగలఁడు. ఆతులువ మత్స్యేశ్వరుఁడైన నన్నాఁడా?

ధన— ఆదుష్టుఁడు నోరికిమూఱులేదుగనుక దేవరవిషయమయి కావలసినన్ని కాఱులఱచినాఁడు. ఆ ప్రలాపములు నిండినసభలో నుచ్చరింపఁబోలవు. ఆకుక్క చాటునమొఱిఁగిన మాత్రమున దేవరప్రతాపము కొఱవడునా?

విరా— ఆహా! ఎంతపనిపుట్టెను! వాఁడేమితలఁచుకొని యింత నిర్భయముగా వచ్చియుండును?

ధన— మఱియేమున్నది? ఆత్మవినాశము తలఁచుకొనివచ్చినాఁడు. కాలనియోగము మీఱ నెవరితరమగును?

విరా— (తలయూచి) ఔరా! ఇంతకాలమున కెంతవింత వినఁబడెను! నా ప్రియభృత్యుని భంగపఱిచినవాఁ డింకను ప్రాణములతో నున్నాఁడు. ధనగుప్తా! యమకింకరులవంటి యా కిరాతుల చేతులలోనుండి నీవెట్లు తప్పించుకోఁగలిగితివి?

ధన— మరల దేవరవారి పాదసందర్శనము చేయవలసిన భాగ్యమున్నదికాఁబట్టి దైవికముగా మృత్యుముఖమునుండి వెడలివచ్చినాను. ఆ సుశర్మ తనమంత్రులతోఁ గార్యాలోచనము చేయఁదలఁచి నన్ను దూరముగాఁ గొనిపోయి నిలుపుండని భటుల కాజ్ఞాపించెను. వారు నన్నుఁ గొనిపోయి యొక తాళవృక్షమునకుఁగట్టి, ఆదారిని సురాభాండముఁ గొనిపోవుచున్న శౌండికునిగొట్టి బలవంతముగా దానివంటిలోని కల్లుత్రావి, మత్తెక్కి చెట్టుక్రిందఁజేరి జూదమాడఁ దొడఁగిరి.

విరా— వారు తమ నాయకునికిఁ దగినభటులు. తరువాత.

ధన— ఆసందడిలో నేను మెల్లఁగా నాబంధములను పండ్లతోఁగొఱికి త్రెంచుకొని పురివంక మరలి నా పిక్కబలము చూపనారంభించితిని. అదిచూచి నలుగురు

భటులు నావెంటఁబడి నన్నుఁ దఱుముకొనివచ్చిరికాని వారు నాపరుగు పట్టఁజాలక కొంతదూరమువచ్చి వెనుకకు మరల వలసినవారైరి. ఇప్పుడా దుష్టుల పశుగ్రహణ వృత్తాంతమును దేవరకు నివేదింపఁగలిగి కృతార్థుఁడనయినాఁడను.

విరా— ఓ దౌవారికా! ఇప్పుడ తమతమ సేనలతోడ యుద్ధసన్నద్ధులయి యుండుఁడని మన దండనాథులకుఁ జెప్పిపంపుము. మేమిదె విపక్షశిక్షాదీక్షఁబూని దరిడయాత్ర వెడలఁబోవుచున్నారము.

దౌవా— మహాప్రసాదము. (అని నిష్క్రమించి మరల ప్రవేశించి) దేవా! సేనానియగు వీరసేనుఁడు మహావేగముగా గోపాలురను వెంటఁగొని దేవరను సందర్శింపవచ్చుచున్నాఁడు.

విరా— ఏఁడీ? ఏఁడీ? ఇటురమ్మను.

వీర— (ప్రవేశించి) స్వామీ! నమస్కారము.

విరా— సేనానీ! సింహబలుఁడు పోఁగానే శత్రువులవలన మనవీటి కెంత వైపరీత్యము పుట్టినదో విన్నావా?

వీర— దేవా! వినుటయేకాదు కన్నారఁ గనియేవచ్చినాను. ఇఁక మాటల కెడములేదు.

ఉ. ఆవలగర్భశత్రుఁడగు నల్లసుశర్ముఁ డపారమైన సై
న్యావళితోడవచ్చి యతులాతిమదాంధత దక్షిణంబునన్
గోవులఁబట్టె; నడ్డుపడు గోపులవీరిని గొట్టెఁదూపులన్;
భూవర! యాలఁ దోలుకొనిపోయెడుఁ బచ్చెపుదొంగయోయనన్.

ఆగోవులదొంగ నిప్పుడ వెంబడించి వేఁడిచూపినంగాని మనగోవులు మనకు దక్కవు.

క. పాపిష్ఠుఁ డడ్డుచొచ్చిన
గోపాలురవీరి నెట్లు కుపితుండై వా
ల్తూపులపా లొనరించెను
యీపటునఁ జిత్తగింపుఁ డెల్లరతనువుల్.

నేను మన సేనలనన్నిటిని సన్నద్ధములయి యుండ నియమించి వైరిసంహారమునకయి యేలినవారి యనుజ్ఞపొంద వచ్చినాను.

విరా— (గోపకులవంకఁ జూచి)

ఉ. గోపకులార! చింతపడకుం డణుమాత్రము మీరుదీనికిన్;
దూపు లవెన్ని మీమొడలదూఱెను వానికి నూఱురెట్లుగాఁ
దూపులు వానిదేహమునఁ దూర్చెదఁ, గార్చెద నెత్తురేరులన్,
బాపెద మీపరాభవము; పంపెద నంతకుచెంతకున్ రిపున్.

వీరసేనా! మనసైన్య ముత్సాహవంతమయి యున్నదా?

వీర— ఉత్సాహమో నిరుత్సాహమో నేను జెప్పలేను.

ఉ. డాసె సుశర్మయంచు వినుటన్ మనసైనికులెల్ల సంగరో
ల్లాసము మోములందుఁబొదలన్ రిపు నెప్పుడు రూపడంతుమా
గాసిలకంచు మించుతమకంబునఁ బెండ్లికిఁబోవుకైవడిన్
భాసిలుచున్నవారు గెలువం బయనంబయి నవ్వుమోములన్.

పగవారి నెప్పుడు పరాభవింతుమాయను చింతయేకాని మన వీరభటులలో నొక్కనికిని బ్రాణములమీఁది చింతలేదు.

కంకు— (తనలో) విక్రమక్రీడకు నాకు నుత్సాహము కలుగుచున్నది. ఏదో యుపాయముపన్ని నేనును వీరివెంటఁబోవఁ బ్రయత్నించెదను.

విరా— దౌవారికా! సూతుని నారథము సాయుధముగా నాయితముచేసి తెమ్మనుము. ఇదిగో నేను విక్రమవిహారమునకు లేచుచున్నాను. (అని లేచుచున్నాఁడు.)

వీర— ఇంతమాత్రపుపనికి దేవరవారు శ్రమపడవలెనా? ఈభటుని నన్నుఁబంపుఁడు. క్షణకాలమున సుశర్మను బట్టితెచ్చి మీపాదములకుఁ గానుకచేసెదను. శత్రుశిరఃఖండనమునకయి నాచేతులు త్వరపడుచున్నవి.

విరా— నాతోఁ బ్రతిఘటించి వీరాధివీరుఁడనని గర్వాలాపములు పలుకుచున్న యాప్రతివీరుని నేనుండఁగాఁ బరులెవ్వరును సంహరింపఁగూడదు. ఈ సేనలను నేనే నడిపెదను. ఓ వీరసేనా! మన శతానీకాద్యనుజన్ములను శంఖాదికుమారులను నా వీరవిహారమును జూచుటకయి రథారూఢులయి నావెంటరా నియమింపుము. పురసంరక్షణార్థమయి యుత్తరుడింటనుండును.

వీర— నేనీవఱకే వారలకీ త్రిగర్తలవార్త చెప్పిపంపితిని. వారీవార్త చెవిసోఁకిన తరువాత వీరవిహారమునకు బయలుదేఱక క్షణకాలమయిన నింట నిలువఁజాలరు.

సుధే— ఓ ప్రాణేశ్వరా! నన్నుఁగూడ యుద్ధభూమికి మీవెంటఁ గొనిపొండు. మిమ్ము విడిచి నేనింట నొంటిగా నుండలేను. ఒకవేళ బలవంతముగా నాదేహము నిందుంచఁగలిగినను ప్రాణము లెట్లును మీవెంట రాకమానవు. సోదర మరణదుఃఖమే నన్ను సంతాపింపజేయుచుండఁగా, మీదుస్సహ విరహతాపముకూడ దానికిఁ దోడుపడిన నేను దాళఁగలుగుదునా?

కంకు— (తనలో) ఇదిగో సమయము తటస్థించినది. నేనీమెను బ్రోత్సాహపఱిచి యామెతోఁ బ్రయాణమయ్యెదను. (ప్రకాశముగా) అమ్మా! సోదరమరణ వ్యథాతురవయియున్న నీకిప్పుడు పతివిరహము నిశ్చయముగా దుర్భరమేయగును.

విరా— ఓ హృదయేశ్వరీ! నామాటవినుము. వీరులకు సహితము దుర్నిరీక్ష్యమయి యుండెడు రణరంగమునకు సహజభీరువులైన స్త్రీలు రాఁదగినవారు కారు. అంతేకాక మన ప్రతివీరులును శూరాగ్రేసరులని పేరుపడినవారుగదా?

సుధే—ఆవల దేనికయినను సహింతునుగాని యిందుండి ప్రాణములు నిలుపఁజాలను.

కంకు—ఓ మహారాజా! ఈమె ప్రార్థన నంగీకరింపుఁడు. క్షత్రియస్త్రీలు భీరురాండ్రు కారు. పూర్వము కేకయరాజపుత్రి భర్తయైన దశరథునకు సంగరరంగమునందు దోడుపడలేదా? మొన్న సుభద్ర యాదవులతోడఁ బోరాడిన విజయునకు సారథ్యము చేయలేదా? ధైర్యగరిమచేత దేవియు వారికిఁ దీసిపోవునది కాదు. నాకొక్క వలలుని తోడిచ్చినపక్షమున సురక్షితస్థలమునసనిలిపి మేమిద్దఱము నీమెను గంటికి ఱెప్పవలెఁ గాచియుండెదము. అతఁడు కావలికాచుచుండును; నేను ధర్మతత్త్వములు చెప్పి దుఃఖశాంతి చేయుచుండెదను.

విరా— మంచిది. ఆలాగే కానిమ్ము. పెద్దలయాజ్ఞ మీఱరాదుగనుక దేవిరాక కంగీకరించినారము. ఈమె రక్షణభారము మీది. మీ కింకెవ్వరు తోడు కావలెను?

కంకు— పాండవులవద్ద నున్నప్పుడు తంత్రీపాలదామగ్రంథుల పౌరుషములు కొంత యెఱిఁగియున్నాను. వారుగూడ వార్తాహరణాదులకై నాకు సహాయులు కానిండు.

విరా— వీరసేనా! దేవికిని వీరికి నలువురకును సర్వారథములను బన్నింపఁబంపుము. నడుమనడుమ నీవును వీరిక్షేమము విచారించుచుండుము.

వీర— దేవరయాజ్ఞాప్రకారము చేసెదను.

విరా— వామనశర్మా! దేవికూడ మాతోడ నేవచ్చును. సింహబలాదుల యుత్తర క్రియలకయి యీదినమున జరపవలసినదంతయు ధనగుప్తుని సాహాయ్యమున నడుపుఁడు. మీకన్నిటికిని మామూలుగా నుత్తరుఁడున్నాఁడు. మేముపోయివత్తుమా?

వామ— నిమిత్తము లనుకూలములుగా నున్నవి. శీఘ్రముగా విజయంచేయుఁడు. మీకు విజయమగుఁగాక!

కంకు— ఇది యాశీర్వాదము కాక వరమే యగును.

దౌవా— దేవా! శతానీకాదులు రథారూఢులయి చతురంగ సేనాసమేతముగా వచ్చి వాకిటనిలిచి దేవరకు విన్నవము చేయుమన్నారు. ఏలినవారి సారథియు నాయుధ సహితముగా నుత్తమాశ్వములను బూన్చినరథమును దెచ్చి వీధిలో నిలిపియున్నాఁడు.

విరా— ఇదిగో మేమును వచ్చుచున్నాము. ధనగుప్తా! నీ వుత్తరకుమారుని యొద్దకుఁ బోయి పురరక్షణ మేమఱకుండుమని నావలుకులుగాఁ జెప్పుము.

[అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.]

తృతీయాంకము.

[ఆసీనురాండ్రయియున్న సుధేష్ణాదులగు నంతఃపుర స్త్రీజనమును పరివేష్టించి కంకభట్ట దామగ్రంధి తంత్రీపాలాదులు ప్రవేశించుచున్నారు.]

కంక— తంత్రీపాలా! వలలుని బలమునునమ్మి నామాటయందలి విశ్వాసముచే శ్రీమహారాజుగారు తమ యంతఃపురాంగనారక్షణభారమంతయు మనమీఁదఁబెట్టి కొలఁది సైన్యమునుమాత్రము మనకు తోడిచ్చి ప్రధాన సేనాసమేతులయి నిర్విచారముగా గోగణమును మరలింప దండయాత్ర వెడలియున్నారుగదా.

తంత్రీ—సమర్థులపైని గార్యభారము నుంచినప్పుడు నిర్విచారముగా నుండుట నైసర్గికమే.

కంక— రిపుసేనలవెంట ధృతరాష్ట్రుఁ డిందు వచ్చెనని యెవ్వరో చెప్పినంతమాత్రమున వలలుఁడు స్వకృత్యమునువిడిచి, నేను వలదనుచుండఁగా నిదెవచ్చెదనని తద్దర్శన కుతూహల చాపలమునఁ బరుగెత్తి యింకను రాలేదు. అంధరాజెక్కడ? శత్రుసేనలవెంట వచ్చుటెక్కడ?

దామ— అట్లనఁగూడదు. పాండవు లిందు దాఁగియుండిరేమో యన్న శంకచేత నొకవేళ ధృతరాష్ట్రుని యాలోచనమీఁద వారినన్వేషింపవలెనన్న తలంపుతో గోగ్రహణ మిషపెట్టి దుర్యోధనుఁడే యీ సుశర్మ నిందుఁ బంచియుండవచ్చును.

కంక— వానికట్టి దురూహపుట్టుట వింతగాదు.

దామ— అట్లయ్యెనేని, మాయోపాయ ధురంధరుఁడైన యంధ నరపాలునిముందుగా నీసేనవెంటనంపి సుయోధనుఁడు సహితము యోధవీరులతో జేపురావచ్చును.

తంత్రీ— వలలుఁడు సత్యమూరసి రానిమ్ము. అతఁడు వచ్చులోపలనె శత్రుభటులాక ద్రోహమునకుఁ జొచ్చినచో వైరులఁ బాఱఁద్రోలి యీ శుద్ధాంతజనమును మనము రక్షింపఁజాలమా?

సుధే— అయ్యో! అధర్మపరులైన పరులమూలమున మహానుభావులైన పాండవులెక్కడ నజ్ఞాతవాసము చేయుచు నిడుమలఁబడుచున్నారో కదా! ఓహృదయమా! ఏమి నీ సామర్థ్యము! ఇంతలోనే భ్రాతృమరణశోకమును మఱపించి నేనేమో కష్టము లెఱుఁగనిదానినయినట్టు పరులకష్టములనుగూర్చి నన్నుఁ బరితాపపడునట్లు చేయుచున్నావు!

కంక— స్వకష్టములను దలఁపక పరులకష్టములకుఁ బరితపించుట మంచివారికి స్వభావము. సజ్జనహృదయములు వెన్నకంటెను మృదుతరములు.

క. తాపాధిక్యము తనకుం
బ్రాపించినయపుడె వెన్న రయమునఁ గరఁగుఁ
దాపలవం బన్యులకుఁ
బ్రాపించినఁ గరఁగు సజ్జనస్వాంతంబుల్.

సుభ— అదియేమో నాహృదయము భయసదనమగుచున్నది. దూరమున నేవో శ్రవణవిదారణ దారుణధ్వనులు వినఁబడుచున్నవి!

కంక— అమ్మా! ఆ భీషణధ్వనులకు భయపడఁబోకు. అవి మన భటుల సింహనాదములును గజబృంహితములును హయహేషలును రథఘోషములును గాని వేఱొండు కావు. మేమిందఱము సన్నిధానమునఁ గాచియుండఁగా వెఱపేల?

సుభ— మీయట్టివారి ప్రాపుండఁగా వెఱవవలసినపనిలేదు. అదె గదను కేలఁదాలిచి భీమునివలె వలలుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు. నాగుండె కుదుటఁబడినది.

కంక— (తనలో) ఈమె వలలుని భీమునిగా నెఱిఁగియుండదుగదా!

[గదాహస్తుఁడయి వలలుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

సుభ— ఓయీ! వలలా! నీవుపోయినకార్యము పండయినదా? కాయయయినదా?

కంక— మనోరథసిద్ధియైనదా?

వల— దేవీ! నమస్కారము. కంకభట్టారకా! వందనము. నేనుబడినప్రయాసము పిపాసచే నెండమావివెంటఁ దగిలినట్టయినది.

కంక— అంధరాజు కనఁబడలేదా?

వల— అంధరాజు కనఁబడెను. కాని యతఁడు మన మనుకొన్న యంధరాజు కాఁడు.

కంక— మఱియెవఁడు?

వల— సంగ్రామవీక్షాపేక్షచే వచ్చుచున్న యొక వృద్ధాంధరాజు.

కంక— అంధుఁడయినచో నిఁక యుద్ధమును జక్కఁగా నే వీక్షింపఁగలఁడు.

వల— అతఁడు కేవలాంధుఁడే కాక బధిరుఁడు సహితమైనను, సంగరదర్శనమునకును సమరవార్తావిశేషాకర్ణనమునకును దగిన సాధనసంపత్తి లేనివాఁడు కాఁడు.

కంక— అట్టి యద్భుతసాధనమేది?

వల— దక్షిణభుజాదండము లేకయు జనకుని కవలంబదండముగా నున్న పుత్రరత్నము.

కంక— అట్లయినచో నతఁడు తండ్రికిఁదగిన తనయుఁడే.

వల— ఆ యంగహీనతలు వారికి స్వదోషమువలన నైనవి కావు. స్వరాష్ట్ర రాజ రక్షణార్థముగా మున్నొకసారి వారొనర్చిన సంగరరంగమునందే వారికీయంగ వైకల్యములు సంప్రాప్తములయినవఁట!

కంక— వారతిసుకృతులు.

వల— మేలుమఱవక మహారాజుగారు తాము పారితోషికముగా నొసంగెడి యుపకారవేతనము నంగీకరింపవలసినదని యెంత ప్రార్థించినను వినక వినయవచనములతో నిరాకరించి స్వతంత్రజీవనము చేయవలెనన్న యుదారబుద్ధితో వారిప్పుడు కృషివృత్తి నవలంబించి చెమటయూడ్చి స్వకాయకష్టమువలన జీవించుచున్నారఁట! గ్రుచ్చిగ్రుచ్చి నేనడిగినమీఁదట వారిష్టము లేకయే యీ వృత్తాంతమును నాతోఁ జెప్పవలసినవారైరి.

కంక— వారు మనకత్యంత గౌరవార్హులు.

గీ. పృథివిలోపలఁ బరతంత్రవృత్తితోడఁ
బడయునట్టి మహేంద్రవైభవముకంటె
నుత్తములు దాము స్వచ్ఛందవృత్తితోడి
కొలఁది విభవంబె గొప్పగాఁ దలఁతురెపుడు.

పరభాగ్యోపజీవులు కానొల్లని యా యోగ్యపురుషులపేరు లేవో యెఱుఁగుదువా?

వల— వారిలో వృద్ధునిపేరు పురుషోత్తమవర్మయఁట! కుమారునినామము వజ్రబాహువఁట!— అదె వారు వచ్చుచున్నారు. క్షణకాల మూరకుండుఁడు.

సుభ— వృద్ధుని భుజములమీఁద నెక్కించుకొని కుమారుఁ డెట్లు మిట్టనెక్కుచున్నాఁడో! వారును మనమున్నయెడకే వత్తురా?

వల— రారు. వారు మనముండున్న యీమెట్టనెక్కి యక్కడనుండి యుద్ధమును జూతురు. పల్లములోనున్న మనము వారాడుకొనుమాటలు వినఁబడునుగాని వారికి మనము కంటఁబడము.

తంత్రీ— వారివలెనే మనమును మిట్టనెక్కి ప్రత్యక్షముగా సంగ్రామము నేల సందర్శింపరాదు?

కంక— మనమట్లు చేయరాదు. ఉన్నతప్రదేశ మధిరోహించియుంటచే మనమొక్కింత పగవారికంటఁబడితిమా, మనకపాయము సంభవించును.

వల— వీరి యాజ్ఞ మనకవిలంఘనీయము. ఈ యుభయులమూలముననే మనము సకలమును నిరపాయముగా నెఱుఁగవచ్చును. వృద్ధుఁ డంధుఁ డగుటచేతఁ దాను జూచినదెల్లను కుమారుఁ డాతనికిఁ దెలుపుచుండును. బధిరుఁడగు తండ్రికిఁ దెలుపునప్పుడు కొడుకు బిగ్గరగాఁజెప్పక తీఱనందున నందనుఁడు పలుకు ప్రతి వాక్యమును మనము వినఁబడుచునేయుందుము.

దామ— కన్నదానికిని విన్నదానికిని భేదముండదా?

కంక— మొట్టమొదటఁ గొంతసేపు మనము శ్రవణానందముగా వినుటతోఁ దృప్తి వహించినయెడల, తరువాత నేత్రోత్సవాపాదకమగు సమిద్దర్శనమే కాక మహోత్సాహముతో నాహవముననే భాగస్థులమగు భాగ్యము సహితము మనకు లభించునేమో! కొంచెము తాలిమి వహింపుఁడు. అదిగో వారు గుట్టనారోహించినారు.

[కుమారుఁడు తండ్రిని మూఁపుమీఁద వహించికొనివచ్చి దింపఁగా
యిరువురును ప్రవేశించుచున్నారు]

వల— ఆలమునఁ జాలికాఁపులమగు భాగ్యము లభించినప్పుడుగదా నాకుఁబండువు! వారు చెట్టుమొదటఁ జేరినారు. ఏమనుకొందురో వినదము.

పురు— కుమారా! పూర్వయుద్ధమున సుశర్ముని భటుఁడు నాకన్నులలోఁ దూపులు నాటి యిట్టి పాపమును గట్టుకొనకుండినపక్షమున, ఈ యుత్సాహవంతములైన ముసలిచేతులతోనే కొంతవఱకు నేనును శత్రుసంహారముచేసి ప్రభువారి మన్నన ఋణమును దీర్చుకోఁగలుగుదునుగదా!

వజ్ర— హా! తండ్రీ! వృద్ధుఁడవైన నీకే యింతపౌరుషమున్నప్పుడు నీకడుపునఁబుట్టిన యుత్తమక్షత్రియకుమారునకు నాకెంత క్షాత్రముండవలెను? నాకీకుడిభుజమే పోకుండనియెడల నేనిప్పుడు దూగుతునకవలె నరాతిబలములపైనిబడి నా ప్రియజనకుని నేత్రావరోధమునకుఁగారణమైన విరోధితలలైననటికి యీపాపపుశిరస్సును మీ పవిత్రపాదముల కుపాయనముచేసి పితృఋణవిమోచనమును జేసికోనా?

పురు— తిన్నఁగా వినఁబడని నాచెవులకు సహిత మేదో మహాశబ్దము వినవచ్చుచున్నది. పయినుండి పిడుగుపడుచుండలేదుగదా? అర్జునః ఫల్గునఃపార్థ— (అని తొలఁగఁజూచుచున్నాఁడు.)

వజ్ర— జనకా! జడియఁబోకు. అది పిడుగుచప్పుడుకాదు.

క. ఇందలి వసుంధరాధర
కందరములు మాఱుమ్రోయఁ గర్ణములవియన్
గ్రందగుశబ్దంబిది రణ
దుందుభినాదమ్ము సుమ్ము తూలకు తండ్రీ!

వల— ఈ సంగరభేరీ ఘాంకరణముచే నాయంగము పొంగుచున్నది. ఏదీగద? (అని లేవఁబోవుచున్నాఁడు.)

కంక— వలలా! తాళుతాళు. ఇది సమయముకాదు. నీవేమి రణరంగభీముఁడననుకొనుచున్నావా? నీవెవ్వఁడవో స్మరణకుఁ దెచ్చుకో.

వల— (తన్నుఁ జూచుకొని) నేను విరాటుని వంటలవాఁడనా? వీరావేశమున నన్ను

నేను మఱచితిని మన్నింపుఁడు. (అని మరలఁ గూరుచున్నాఁడు.)

పురు— ఓహో! తెలిసినది. యుద్ధమారంభము కాఁబోవుచున్నది కాఁబోలును! నామీఁద నేదో ధూళిలాగునఁ బడుచున్నది. ఇది యీ వృక్షమునుండి పడుచున్న పుష్పరజమా? గమనవేగమున సముత్థాపితమైన బలపాదపరాగమా?

వజ్ర— ఇది యుద్ధయాత్రచేయుచున్న మనసైనికనికరముల చరణహతులచే లేచిన దుమారము. అదిగో మనసేన శత్రుసేనమీఁది కెంతవేగముగా నడుచుచున్నదో!

ఉ. తమ్ముపుడప్డు మింటి జలదమ్ములు వృష్టి నడంచుచుండుటన్
బమ్మిన పూర్వవైరమును బాపికొనన్ ఘనరోషమూర్తులై
దొమ్మియొనర్పఁబోవుగతిఁ దోయదవీధికి శోణధూళి మే
ఘమ్ములు మిన్నుమున్నుకటఁ గ్రమ్ముచు లేచెఁ జమూపదాహతిన్.

పురు— యుద్ధమన్నపేరు విన్న నామేను పొంగుచున్నది. నేను వ్యర్థుఁడనై దూరమున నిలువఁజాలను. నన్ను రణరంగమునకుఁ గొనిపోయి విడువుము. ఖడ్గపాణినయి పోరాడి జయమునొంది స్వామికార్యనిర్వాహకుఁడనయి చిరకీర్తినైనను గందును. విమతులఁ గొందఱనైన హతులనుజేసి స్వామ్యర్థపరిత్యక్తదేహుఁడనై లయమునొంది వీరస్వర్గమునైనను జూఱగొందును. ఏదీ ఖడ్గము? ఎక్కడనున్నది? (అని తడవుచున్నాఁడు.)

వల— (లేచుచు) ఈ వృద్ధునకు నేనును దోడుపడుదునా?

కంక— వలలా! కూరుచుండుము. నిమిషనిమిషమునకును నిన్ను నీవు మఱచుచున్నావు. త్వరపడఁబోకు. మహారాజుగారు నిన్నిదేవికి సంరక్షణార్థముగా నియోగించిపోవుట విస్మరించితివా?

వల— అవునౌను. రాజాజ్ఞమీఱి నేనీస్థలమును విడువఁగూడదు. (అని కూర్చున్నాఁడు.)

వజ్ర— నాయనా! వృక్షమూలమున నట్లు తడవెదవేమి? ఊఁతకోలనేకాని నీవిచటికిఁ గరవాలమును దేలేదు. యుద్ధవార్తనువిని మన మింటికిఁబోక పొలమునుండియే యిచ్చటికి వచ్చినాముకామా?

పురు— అక్కటా! పాపపుదైవము సమయమునకు నాచేత ఖడ్గముసైతము లేకుండఁ జేసెనుగా! నీవిక్కడనుండిచూచి సంగ్రామక్రమమునైనను నాచెవుల వేయుచుండుము. కన్నులతోఁ జూడలేకపోయినను మహారాజుగారి యవక్రవిక్రమమును తద్భటుల యుద్భటపరాక్రమమును వీనులారవినియైనను సంతోషించెదను.

వజ్ర— క్రిందినుండి రణరంగము నాకు స్పష్టముగాఁ గానరాకున్నది. వృక్షారోహ

ణము చేసిచూచి సరిగాఁ జెప్పెదను. ఈ తరువుపై కెగఁబ్రాఁకుటకు నాకొకింత చేతోడగును.

పురు— ఎక్కుము. (అని చేయిసాయమిచ్చి యెక్కించుచున్నాఁడు.)

వజ్ర— నేనీకొమ్మమీఁద నెక్కి కూరుచున్నాను. ఇక్కడనుండి నాకు సమస్తమును దృగ్గోచరమగును. (అని ముందువంకఁ జూచి) అదిగో సంగరరంగము సర్వమును నాకిప్పుడు కన్నులఁగట్టినట్టున్నది. మనభటులు పరబలమును సమీపించినారు. వారెట్లు వీరాలాపములాడుచున్నారో వినుచున్నావా? ఇంతదూరమునకు వారి మాటలు చెవిలోఁ జెప్పిన ట్లెంతస్పష్టముగా వినఁబడుచున్నవి!

పురు— పయినుండి యేమో యనుచున్నావు. బిగ్గరగాఁ జెప్పు.

వజ్ర— వారి వీరాలాపములు— వీరాలాపములు— వినఁబడుచున్నవా?

పురు— నా చెవిటిచెవులు చవులుగులుకు వారిశుభవచనములను వినుపాటి పుణ్యమునకు నోచుకోలేదు. వారేమనుచున్నారు?

వజ్ర— ఏమనుచున్నారా?

క. కొట్టుఁడు — పరుగులువెట్టుఁడు —
పట్టుఁడు — మనపసులఁ గొంచుఁ బాఱెదరదె యా
కట్టిఁడిపగతుర నిలువం
బెట్టుఁడు — వడి గోగణంబు విడిపింపుఁడిటన్.

అని పలువురు పలుఁదెఱంగుల వీరోక్తులు పలుకుచున్నారు. ఉభయబలములును గలియఁబడినవి. సంకులసమరమగుచున్నది.

పురు— కన్నులులేనికొఱంత నా కిప్పుడుగదా తోఁచుచున్నది!

వల— మేము కన్నులుగలవారమైనను లేనివారమే యైనాము.

వజ్ర— ఓహో! ఏమి యీరణక్రీడ!

మ. ధరణీకాంతయు నంతరిక్షసతియున్ దా రొండొరుల్ కందుకో
త్కర సంక్రీడయొనర్చుచో నెగయు నుద్యత్కందుకౌఘంబనన్
శరధారాహతిఁ ద్రెస్సి నూఱులు సహస్రంబు ల్మహోగ్రాకృతిన్
శిరముల్మింటికి నెక్కుటన్నెగసి క్షోణిం గ్రమ్మఱంగూలెడిన్.

వల— పుచ్చకాయలవలె నెగయుచున్న యీపుఱ్ఱెలన్నియు మనపగవారివే యగును గాక!

కంక— తథాస్తు!

పురు— ఆహా! ఏమి వారిపుణ్యము! ఒక్కసారిగా నెందఱు సుభటులు వీరస్వర్గమును గొల్లగొనుచున్నారు!

వజ్ర— చ. బలికి నలంకరించుకొని వచ్చిన క్రైవడి యోధవీరుల
త్యలఘుగదాసి ముద్గర శరాసన కంకట భూషితాంగులై
కలఁగక పోరుసల్పి తృణకల్పముగా నదె యుద్ధరంగమం
దెలమిని మృత్యుదేవతకు నిచ్చెద రస్రములున్ శిరంబులున్.

చూడు చూడు. మన సేనాని తేరుడిగ్గి కార్తికేయకము కరమ్మునఁ గరమ్మును మెఱుఁగులు గ్రక్క విపక్షసేనాధ్యక్షులమీఁదఁబడి యెట్లు వీరవిహారము సలుపుచున్నాఁడో!

ఉ. నున్మగమైన కాంతిఁ నసిపుత్రిక వీరవరప్రశస్తకం
ఠమ్ములఁ గౌఁగిలింపఁ బ్రకటంబగు దివ్యసతీ స్వయంవరే
ష్టమ్మున వేడ్క నాడెడు వసంతమనన్ రుధిరప్రపూరముల్
చిమ్మన గ్రోవులం బయిఁకిఁ జిమ్మినయట్లుగ మిన్నుముట్టెడున్.

ఇప్పుడు ధూళి పూర్ణముగా నడఁగిపోయినది. స్వసైన్యనాశమునకోర్వక శత్రుసేనాపతియైన విక్రమభుజుఁ డడ్డుపడి వీరసేనుని ననూనశరధారాప్రవాహమున ముంపఁగా నతఁడు మరల రథారోహణము చేసి శరశరాసనముల నందుకొనుచున్నాఁడు.

వల— మన వీరసేనునకుఁ బోరు ఘోరమగునేమో! నేనుబోయి—

కంక— తాళు. వారిమాటలు విననిమ్ము.

పురు— కుమారా! మన మహారాజుగారి నుపేక్షించుచున్నట్టున్నావే?

వజ్ర— లేదులేదు. ఈ క్రందుకయ్యమున మహారాజుగారిరథమే నా దృష్టిపథమునఁ బడకున్నది.

సుధే— ఏమిబుద్ధి?

కంక— అమ్మా! అతఁడు మఱేమో యనుచున్నాఁడు విను.

వజ్ర— ఇప్పటి కది నేత్రగోచరమైనది. కేతనమునుబట్టి రథమును గుఱుతుపట్టినాను. మహారాజుగారును బ్రత్యక్షముగాఁ గానవచ్చుచున్నారు. ఆమహారాజపర్జన్యుఁడు వైరివీరులమీఁద శరవర్షము లెట్లు కురియుచున్నాఁడో!

పురు— నీవు వేఱుప్రక్కకు దృష్టి మరలింపక మన మహారాజుగారి పౌరుషమునే నాకు వర్ణించి చెప్పుచుండుము.

వజ్ర— ఏమి యీ యాశ్చర్యము!

ఉ. తూణమునందుఁ జేయిడుట తూపులఁదీయుట కార్ముకంబునన్
బాణచయంబుఁగూర్చుట విపక్షులపై గుఱిపెట్టి యేయుటల్
కానఁగరావొకింతయును; గానఁగనౌ విలుమండలాకృతిన్
బూనుట యంపవాన లరిముఖ్యులముంచుటమాత్ర మెప్పుడున్.

క. కరలాఘవ మేమందును
శరములు పుంఖానుపుంఖసంగతి నడరన్
శరములు వింటిని శాత్రవ
శిరములు వంటిని శతములు చేరెడునాకటన్.

శా. ఆహాకారములోడ నల్గడల నత్యార్తిన్నిజానీకినీ
వ్యూహంబుల్వ అవంగ నడ్డుపడి తాఁ బుంఖాను పుంఖంబుగా
బాహాటోపముతో సుశర్మ ధరణీపాలాగ్రణిందాఁకి యు
త్సాహస్ఫూర్తిని నించెదుర్ విశిఖవర్షంబు ల్మహోగ్రంబుగన్.

కటకటా! మన రాజుగారి ధ్వజంబును రథాశ్వవ్రజంబును నేలఁగూలెనుగదా!

సుధే— ఏమిబుద్ధి?

వల— తోడుపడ మన కిదిసమయము.

కంక— తాళు. అతఁడేమో యనుచున్నాఁడు.

వజ్ర— మ. గద కేలన్ధరియించి తేరుడిగుచుం గాలాంతకాకారుఁడై
కదియంబోయి విరాటభర్త రిపుయుగ్యవ్రాతము న్సూతునిన్
జదియన్మోఁదె సుశర్మయు న్విరథుఁడై సర్వాంసహామండలం
బదరన్ దూఁకె గదారణం బొకటఁజేయన్ దారుణ ప్రక్రియన్.

క. కనిశంఖాద్యనుజులు మన
మనుజపతికిఁ దోడుపడిరి; మఱి యరియోధుల్
చని తోడ్పడిరి సుశర్మకు;
రణసంకులతన్ గుఱుతిడరాదొండొరులన్.

దృష్టి చెదరనీక మహారాజుగారి దారుణ ప్రవిదారణ కౌశలము నే నేత్రపర్వముగా నాలోకించుచుండఁగా మన కత్యంతసమీపమున నే యేదో నేమి ధ్వనివలె వినవచ్చుచున్నది. ఈ చెట్లక్రిందికి రథమేదియు రాదుగదా? ఏమిది? మనభటు లింతమంది పరుగువాఱుచున్నారు!

పురు— సుశర్మ సేనమీఁదికా?

వజ్ర— కాదీవంకకు.

సుధే— రాజుగారు మన కేమైన సందేశమును బంపుచున్నారేమో!

వల— ఏరీ భటులు? నేనెదురుపోదునా?

కంక— వేగిరపడకు. వారినిటు రానీ.

పురు—శత్రుభటులవలన నీకిప్పుడేమికీడు మూఁడునోయని నాయుల్లముతల్లడిల్లుచున్నది.

వజ్ర— వారిబాణము లింతదూరము రావు.

పురు— నాభయమది కాదు. కంటఁబడితివా శత్రు లిటువచ్చి నిన్ను వధింతురేమో యని భయపడుచున్నాను.

వజ్ర— అంధున కూఁతకోలగా నీతోనున్న నన్నుఁజూచియు నాకొగ్గుదలఁతురా? నీచెంతనున్నంతవఱకు నాకాభయము లేదు.

పురు— లోకానుభవము చాలని బాలుఁడవగుటచేత నీవు పరులను నీవలెనే భావించుచున్నావు. వారికంతనీతి యుండినపక్షమున నిష్కారణముగా మన గోగణములను బట్టుదురా? కానిమ్ము. వారీస్థలమును దాఁటిపోవువఱకును క్షణకాలము నీవు మాటాడక నామాటవిని మౌనము వహించియుండుము.

వజ్ర—వారెవరు? ఇందు వచ్చువారు వైరిభటులు కారు. విరాటభటులు. మనభటులే.

పురు— కారుకారు. నీవు భ్రమపడుచున్నావు. నీమాటలు నేను నమ్మను. విరాటభటులైన పక్షమున సంగరరంగమును విడిచి వెనుక కెన్నఁడైనఁ బరుగెత్తుదురా? కన్నులున్న యెడల నేనే చూచి నిజమెఱుఁగుదునుగదా? నేత్రహీనుఁడ నగుటచేత నితరులేమిచెప్పినను నేను విని యూరకుండవలసివచ్చుచున్నది.

వజ్ర— నీవు నామాట నమ్మినను నమ్మకపొమ్ము. నా కన్నులారఁజూచినది నేను జెప్పుచున్నాను. నాకన్నులను నేనెట్లు నమ్మకుండఁగలను? ఇదిగో వారు మనయున్నచోటనుండియే పరుగెత్తుచున్నారు. వారిరాకకుఁ గారణాంతర ముండి యుండవచ్చును.

[ఇరువురు భటులు ప్రవేశించుచున్నారు.]

పురు— అట్లయిన యెడల వారేల పరుగెత్తుచున్నారో యడుగు.

వజ్ర— ఓ భటులారా! మీరేల యింతవేగముతోఁ బరుగెత్తుచున్నారు? ఎక్కడకరిగెదరు? యుద్ధ మెట్లుచెల్లుచున్నది? ఎవరికి జయము కలుగునట్లున్నది? ఇటువచ్చి చెప్పిపొండు.

భటులు— మాకు మీవద్దకువచ్చి మీతో మాటాడుచుండుటకుఁ దీఱదు. వెనుక నిలువయున్న సేనలను బిలుచుకొనిపోవుటకయి పరుగెత్తుచున్నాము. శత్రుసేనాధిపతియొక్క శరాఘాతముచేత మనసేనాని మూర్ఛితుఁడైనాఁడు. ఇప్పుడు నిమిత్తములు మనకంత యనుకూలములుగానున్నట్లు లేవు.

పురు — అయ్యలారా! అట్లయినచో నిలువక పరుగెత్తుఁడు. మీ రతివేగముగఁ బరుగెత్తుఁడు.

(భటులు పరుగెత్తిపోవుచున్నారు.)

కంక— వలలా! సుధేష్ణాదికామినీజన రక్షణమునకయి మనమిందఱముండఁగా మనకు సేనలతోఁబనిలేదు. ఈభటులవెంట మన బలకరవుబలమును బంపివేయవచ్చును.— అమ్మా! ఏమిసెలవు?

సుధే— వలలాదులు మీరిందఱుండఁగా నాకేమిభయము? శీఘ్రముగాఁబంపివేయుఁడు.

కంక— తంత్రీపాలా! నీవుపోయి యీ భటులవెంట మన కావలిసేనను బంపివేసి యిక్కడ నున్నట్టే మరలరమ్ము.

తంత్రీ— చిత్తము. (అని పోవుచున్నాఁడు.)

[సారథిసహితముగా రథముతో సేనాధిపతి ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

సేనా— (అంతటఁ గలయఁజూచి) సూతుఁడా! మనరథ మిక్కడ కేలవచ్చినది?

సూతు— శత్రుశరప్రహారముచే దేవరవారు మూర్ఛితులు కాఁగా రథమును రణరంగమునుండి తొలఁగించి యీ వృక్షచ్ఛాయకుఁ దెచ్చి నిలిపినాను.

సేనా— యథాపూర్వముగా రథమును యుద్ధభూమికి మరలఁ గొనిపొమ్ము. నాకిప్పుడు గాయ మంతబాధాకరముగా లేదు. నేనిప్పుడేపోయి నన్ను మూర్ఛపుచ్చిన యా దుష్టుని ప్రాణమును గొనవలెను.

సూతు— అదిగో పగవీర్చుకొనుటకయి మనసేన పోవుచున్నది. స్వామీ! మీరు నాప్రార్థన నంగీకరించి యించుకతడవిందు విశ్రమించి విగతశ్రములయి మఱి శత్రువుమీఁదికిఁ బొండు.

సేనా— అట్లుకాదు. ఆప్రకారముగా వీరభటులంతమంది ప్రాణములు దాపక పోరాడుచుండఁగా సేనాధిపతియన్న పేరు పెట్టుకొన్న నేను శరీరములోఁ బ్రాణము లుండఁగానే వీరవిహారముసలుపక పయినుండి చూచుచు నూరకుందునా? అవల భూవరుఁ డేమయ్యెనో! తోలుము తోలుము.

పురు— (ఆలకించి) ఇక్కడ నెవ్వరో గుసగుసలాడుచున్నారు. ఆమాటాడువా రెవరు? వీరభటులైనయెడల మీరీచెట్టునీడ కేలవచ్చినారు? అవల మీరాజు ప్రాణార్తుఁడై పోరాడుచుండఁగా మీరాతనిని దిగవిడిచి యిచట మీప్రాణములు దాఁచుకోవచ్చినారా? పొండిపొండి. అవమానమునకు భయపడక మీరుచావునకా జడియుచున్నారు?

వజ్ర— తూలనాడకు.

సేనా— ఓ వృద్ధుఁడా! నీవనుకొన్నట్లు—

పురు— ఇది తూలనాడుటా? చేతఁ గత్తిదాల్చి వెనుకతిరిగివచ్చుటకు మీరు సిగ్గుపడకున్నారు. అట్టి సిగ్గుమాలినమీరు నాతో మాటాడ రాఁబోకుఁడు. మీయాలాపముల శబ్దమేకాని మీరూపములు నాకు గోచరముగాకున్నవి. నేనే యంధుఁడను గాక మిమ్ముఁ జూడఁగలిగియుంటినా, పాఱుపందలయి వెనుక తిరిగివచ్చినందునకయి మిమ్మీభూమికి బలియిచ్చియుందును. లెండు. పొండు. పోవుచున్నట్లు లేదేమి? మీవద్ద మగతనమేలేదా? మీరు ధరించినవి తెడ్లా? ఖడ్గములు కావా? ఖడ్గములే యయ్యెనేని పోయి పోరాడుఁడు.

సేనా— ఓ యంధుఁడా! కోపపడఁబోకు. ప్రాణములు దక్కించుకోవలెనని పిఱికితనముచేత నేనిటరాలేదు. మూర్ఛితుఁడనయియున్న సమయమున నాకుఁ దెలియకుండ సారథి నా రథము నిచ్చటికిఁ దోలితెచ్చినాఁడు. ఇదె పోవుచున్నాను.— సారథీ! రథముతోలుము.

సూతు— మహాప్రసాదము. (అని తోలుచున్నాఁడు.)

వజ్ర— నాయనా! మన సేనాని మహావేగముతోఁబోయి శత్రుసేనలమీఁదఁ బడుచున్నాఁడు.

పురు— ఎక్కడనుండి పోవుచున్నాఁడు?

వజ్ర— ఇక్కడనుండియే. ఎదుటిమాట వినిపించుకోక నీ వింతవఱకుఁ బదరుచుండినది మన సేనాధిపతినే. అతఁడు గాయపడి మూర్ఛలో మునిఁగియున్నప్పుడు సారథి రథము నిటుఁదోలితెచ్చినాఁడు. అతఁడు మూర్ఛదేరి తేరిని బోరి కభిముఖము చేయుటకయి సారథిని త్వరపఱుచుచుండఁగా నిజమెఱుఁగక నీవు నిష్కారణముగా దూఱనాడితివి.

పురు— అయ్యో! అజ్ఞానముచేత సేనానియెడల నేను మహాపరాధము చేసితినే! అది నా బధిరత్వదోషముగాని నాదోషముకాదు. ఈ యంధుఁడు చెవిటివాఁడని యెఱిఁగిన నన్నతఁడు మన్నింపకపోఁడు.

వజ్ర— ఇప్పు డీ గతజలసేతుబంధమేల? పోనిమ్ము. అదిగో యుద్ధభూమియందంతకంతకుఁ గలకలము హెచ్చుచున్నది. రొఁజుచు మఱియొకభటుఁ డిందుఁ బరుగెత్తుకొనివచ్చుచున్నాఁడు.

పురు— యుద్ధమెట్లునడుచుచున్నదో యాతని నడుగు.

[భటుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

వజ్ర— ఓ వీరభటా!—

భటు— నీతో మాటాడుటకు నాకవకాశము లేదు. నేనీవృద్ధునిమాట విన్నాను. నిమిత్తములు మనకిప్పుడు ప్రతికూలముగానున్నవి. రాజుగారు మూర్ఛితులైనారు.

నే నంతఃపురస్త్రీ సంరక్షణార్థము పరుగెత్తుచున్నాను. (అని పరుగెత్తుచున్నాఁడు.)

పురు— మహారాజుగారే మూర్ఛితులయినారా? ఓ భటుఁడా! నిరాయుధుఁడనయి యున్న నాచేతికి నీ ఖడ్గము నిచ్చి నన్ను శత్రుసేనలో విడువుము. గ్రుడ్డియెద్దు జొన్నచేనిలోఁ బడ్డట్లు శత్రుసేనాటవిలోఁ బడి ప్రాణముల కాశింపక కృపయొకిఁ గని నీ కృపాణముతోఁ జేతికందినవారినెల్లఁ దెగనఱికెదను.

సుధే— భర్తగారు మూర్ఛితులయినారన్న పిడుగువంటి దుర్వార్త నా చెవినిబడి హృదయభేదనము గావించుచున్నది. ఏమిచేయుదును? ఎందుఁజొత్తును?

కంక— అమ్మా! తొందరపడఁబోకు. ఈ భటుఁడు చెప్పునది సావధానముగా వినుము.

సుధే— ఓ భటోత్తమా! శుభమా? అశుభమా? ఏమివార్త?

భటు— దేవీ! అశుభమేదియు లేదు. తత్తఱపడఁబోకుఁడు. రాజుగారించుక మూర్ఛితులయిరి. ఇప్పటికి మూర్ఛతేరి మరల గదోత్సవము చేయుచుండియుందురు. సంకులసమరములో నడ్డుపడిన తమ్ములకును కుమారునికిని గాయములు తగిలినవి. మనసేనలకపజయము కలుగునట్లు కనఁబడఁగా వైరులు క్రూరులగుట విచారించి, ముందుగాఁ బోయి యంతఃపురకాంతాబృందము నుద్యానమందలి కృత్రిమాద్రి కందరమునఁ దాఁగియుండ హెచ్చరించిరమ్మని సేనాని నన్ను నియమింపఁగాఁ దన్నియోగమును నివేదింప వచ్చినాను. నేను వచ్చుచుండఁగా శత్రుసేనలోనుండి యెవ్వఁడో యొక దుష్టుఁడు రాజుగారు పట్టుపడిరని యఱచెనుగాని యంతపని పుట్టునని నేననుకోను.

సుధే—(గుండెలు గొట్టుకొని విలపించుచు) ఓ వలలా! ఓ దామగ్రంథీ! ఓ తంత్రీపాలా! నాకుఁ బతిభిక్ష పెట్టుఁడు. హా! ప్రాణనాథా! హా—

వల— అమ్మా! శోకింపకు. కొంచెము తాళుము.

సుధే— అన్నలారా! తాళఁగలమార్గమేదో నాకుఁ జెప్పుఁడు. భర్త క్రూర కిరాతులగు పరులచేతులలోఁ బడెనని విని నే నెట్లు తాళఁగలను? (అని యేడ్చుచున్నది.)

వల— దేవీ! ధైర్యము విడనాడకు. ఇప్పుడే మేముపోయి నీభర్తను విడిపించి తెచ్చెదము. (అని లేచుచున్నాఁడు.)

సుధే— అందాఁక మేన నే నెట్లు ప్రాణములు నిలుపఁగలను? విధవనయి పృథివిమీఁద నేనొక్క క్షణమయిన బ్రతుకఁజాలను.

వల— ఎంతమాట! వైరిభార్యలుగాక మీరు విధవలగుట మాదేహములలో నూఁపిరి యుండఁగానే సంభవించునా? అమ్మా! అధైర్యపడకు. — ఓ కంకభట్టారకా! మీరీశుద్ధాంతకాంతలను రహస్యస్థలమునకు దూరముగాఁ గొనిపోయి వీరి రక్షణ

మేమఱకుండుఁడు— ఓ దామగ్రంథీ! ఓ తంత్రీపాలా! మనము పోయి యిప్పుడ రాజుగారిని విడిపించి తెచ్చి దేవిగారి నేత్రములకపూర్వపర్వ మొనర్తము రండు. ఆయుధములను గైకొని లెండు.

కంక— శీఘ్రముగాఁ బొండు. మీకు విజయమగుఁగాక!— దేవీ! మనము ముందు సపరివారముగాఁ గృతకధరాధరకందరమున కరుగుదము రండి. లెండి.

సుధే— (లేచి) నాకు నడవఁ గాళ్లురావు.— ఓ వీరోత్తములారా! మీరు మరల వచ్చి భర్తృపునర్దర్శనము చేయించినదాఁక నా హృదయము కుదుటఁబడదు. మీకుఁ గార్యసిద్ధియగును గాక! పొండు. (అని నడుచుచున్నది.)

వల— అమ్మా! కార్యసిద్ధియైనట్టే సంభావింపుము. మేము పోయివచ్చెదము. (అని ముగ్వురు నాయుధపాణులయి రణరంగమువంకఁ బోవుచున్నారు.)

పురు— ఇంతకుముం దేదో రోధనధ్వనివలెఁ గొంచెము నా చెవినిబడ్డట్టున్నది! అది యేదయిన మనకేమి? రాజుగారివార్త చెప్పుము.

వజ్ర— మనరాజుగారు పగతురచేఁ బట్టుపడినారఁట! విడిపించుటకయి కాంబోలును సేనాని వైరివీరులతో ఘోరసంగ్రామము చేయుచున్నాఁడు.

పురు— ఏమి! ఇంతసేనలో రాజును విడిపింపఁగల మగతనముగలవాఁ డొక్కఁడును లేఁడుగా!

వజ్ర— ఎవ్వరో ముగ్గురు వీరపురుషు లీవంకనుండి త్రేతాగ్నులవలెఁ దేజరిలుచు శత్రుసేనాటవిమీఁది కుఱుకఁబరుగిడుచున్నారు.

పురు— వారికీశ్వరుఁడు తోడుపడును గాక! ఓ శూరవరులారా! శత్రువీరులలో నొక్కరిని మిగులనీయక యందఱిని మీ ప్రతాపాగ్నికిఁ బూర్ణాహుతి చేయుఁడు. ఇసీ! అశక్తునివలె నేనిప్పుడు శూరత్వముచేతఁగాక నిరర్థక ప్రలాపములచేత నే రాజభక్తిని గనఁబఱుచుచున్నాను!

వజ్ర— పలాయితులగుచున్న సైనికులనుజూచి సింహగర్జనములవలె గుహలు మాఱు మ్రోయ వారు వీరాలాపము లెట్లు పలుకుచున్నారో విను.

వల— కం. సంగరరంగమునం దిటు
భంగముపడి సిగ్గువిడిచి పాఱెదరేలా?
శృంగారార్థమె మీమీ
సింగిణులును గైదువులును? జెడుభటులారా!

చ. నిలుఁడు నిలుండు; పాఱకుఁడు; నెట్టనఁ దాఁకుఁడు వైరివీరులన్;
దలపడిపోరి శౌర్యఘనతన్ విడిపింపుఁడు మీనృపాలునిన్;

గలఁగితొలంగఁ జేతులవి గాజులె? కత్తులు కావె? భీతియే
యలఁచెఁగాని మిమ్ము భటుదారులుగాను; యశంబునొల్లరే?

చూమ— ఉ. పాఱెదరేల మీరలిటు పౌరుషహీనత? భీరులార! ఛీ!
పాఱినయంతమాత్రమునఁ బాయునె మృత్యువుకూడ మీవెనన్?
దీఱనిసిగ్గుచేఁ జివికి ద్రెళ్లెదరింట రణోర్విఁ బాసినన్;
బాఱక పోరినన్ గెలువవచ్చును; జావది సందియంబగున్.

తంత్రి— గీ. పసరములుమాత్ర మీగతిఁ బాఱిపోవుఁ
గాని వెనుకంజయిడరెందు మానధనులు;
భూమిపాల[illegible]ట్టి యీ బాంధికోటకు
మానమును మీరు విడుతురే మనుజులయ్యు?

పురు— వీరివాక్యములు నాడెందమునకుఁ బరమానందము కలిగించినవి. ఇక వీరరస మూర్తులయిన వీరి వీరవిహారమును వివరించి వీనులకు విందుచేయుము.

వజ్ర—(రణరంగమునంకఁ జూడ్కి సిగిడించి)

ఉ. మేలు! విచిత్రమయ్యెడు! నిమేషముక్రిందనె శత్రుశేర్లఁ గెం
ధూళులడంగియున్ మరలఁ దోఁచెడు ధూళిని నెత్తిసీఁకటుల్.
క్రొలు ధరాపరాగములుగావవి యిప్పుడెఱుంగనయ్యెడిన్
హేళి ప్రతీచిఁ గ్రుంకునెడ నెల్లెడఁగ్రమ్మెడు సాంధ్యరాగముల్.

క. ఈ రణవీరోత్తము ము
ర్వారాత్యుగ్రప్రతాప పటిమనుగని శ్రీ
డారతిఁ దేజోహీనుం
డై రవి పాఱెననఁ బశ్చిమాంబుధిఁ గ్రుంకెన్.

కాఱుక్రమ్ముచున్న చీఁకట్లకుఁదోడుగా సేనాసమ్మర్దమువలన ధూళిసహితము రేఁగుచున్నది. సంగరరంగమున నేమి నడుచుచున్నదో నాకన్నులకుఁ గానరాకున్నది. ఇంతచేరువనేయున్నను సమరోన్ముఖులయి పోవుచున్న యీవీరత్రయము యొక్క విగ్రహములే స్పష్టముగాఁగంటఁబడవు. మనమిఁకఁ గ్రిందికిదిగుదమా?

పురు— చీఁకట్లు కారుక్రమ్మినపక్షమునఁ గన్నులులేని నాకును గన్నులున్న యీసైనికులకును భేదముండదు. కాఁబట్టి యింటికిఁగాక నన్నును యుద్ధభూమికే కొని పోయి వీరశయనమొందిన భటునిచేతి కరవాలమొకటి నాచేత నిడి శత్రుమధ్యమున విడువుము. రమ్ము.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

చతుర్థాంకము.

రంగము — సుశర్మ శిబిరములోని పటమందిరము.

[సుశర్మయు, సత్యసేనుఁడును, విక్రమభుజుఁడును, భటులును, ప్రవేశించుచున్నారు.]

సుశ— ఓ విక్రమభుజా! ఓ సత్యసేనా! భగవదనుగ్రహమువలనను యుష్మదాదుల యవక్రవిక్రమమువలనను మనకు నేఁడు విజయమహోత్సవము కలిగినది. ఓవిక్రమభుజా! మన యీ గెలుపునకు ముఖ్యకారణము నీ బాహుబలమే సుమా!

చ. బవరమునం ద్వదీయ కరవాల ఫణీంద్రుఁడు కాఁడె యెల్లెడన్
జవమున దూఁకిదూఁకి బహుశాత్రవవీరుల ప్రాణవాయువుల్
చవిగొని క్రోలి తాఁ బఱపె సర్వగృహాళి విరాటు వీట నేఁ
డవిరళలీల నేత్రముల నాండ్రకుఁ దల్లుల కశ్రువాహినుల్?

మనపక్షమున విశేషనష్టములేకుండ ననాయాసవిజయము కలిగించినది నీ భుజవిక్రమముగాక వేఱేమున్నది?

విక్ర— ఇదియంతయు నీశ్వరానుగ్రహమువలననైనది గాని నాపౌరుషమువలనఁగాదు. మీ విజయమునకు నన్నుఁగూడ నొక యుపకరణముగాఁ జేయ ననుగ్రహించినందున కయి యీశ్వరున కనేకాభివందనములు సమర్పించుచున్నాను.

సుశ— నీ యసహాయ సాహసక్రీడచేతఁగాక యనన్య సామాన్యపరాక్రముఁడైన విరాటుఁడు మనచేతఁ బట్టుపడువాఁడా? నీవు చేసిన యుపకారకృత్యమునుమఱవక నీయెడ నేను సదాకృతజ్ఞుఁడనయి యుండెదను.— ఓ సభాసదులారా! మనకుఁ గలిగిన యీ విజయమునకయి మీరందఱు సేనాపతి నభినందింపుఁడు. — ఓ వీరభటులారా! ప్రభుభక్తితోఁ బ్రాణములు డాఁపక పోరాడిన మీకందఱకు రేపర్లసమ్మానములు చేసెదను. — ఓ సభికులారా! మనమిఁక విరాటరాజువిషయమున నడపవలసినపనియేమి?

సత్య— అత్యంత శీఘ్రముగా నంతకాంతికమున కనుచుటదక్క మఱియేమున్నది?

విక్ర— అది ద్వేషైకదూషితులైన దయాశూన్యులు చేయఁదగినదిగాని యుదారహృదయులు చేయఁదగినపనికాదు. మీవంటివారు చంపఁదగిన శత్రువు చేతఁజిక్కినప్పుడెట్లుచేసిన లోకము మెచ్చునో యట్లుచేయవలెను.

సుశ— శత్రుసంహారము రాజధర్మము కాదా?

విక్ర— శత్రుసంహారము రాజధర్మమే.

సుశ— అట్లయినచో నుత్తమక్షత్రియునకు శత్రుసంహారమునకంటె లోకము మెచ్చఁదగినపని మఱియేముండును?

విక్ర— రణరంగమున శత్రుసంహారముచేసినప్పుడు లోకులు మెత్తురుగాని చేతఁజిక్కినవానిని జంపినప్పు డెవ్వరును మెచ్చరు.

సుశ— ఈ విరాటుఁడు మనకు శత్రుఁడుకాఁడా?

విక్ర— పోరాడుచుండినంతవఱకు శత్రుఁడేకాని యిప్పుడు పట్టువడి దయనీయుఁడైనాఁడు.

సుశ— నాప్రాణములు గొనఁబూని నాపైకి దండెత్తివచ్చిన గర్భశత్రువు ప్రాణములు గొననైన సంగ్రామవిజయశాలినగు నాకు స్వాతంత్ర్యములేదా?

విక్ర— శత్రువు మీచేతిలోనున్నప్పుడు మనసువచ్చినట్లు చేయుటకు మీకుఁ గావలసినంత స్వాతంత్ర్యమున్నది. అది నేను లేదనను. అయినను బట్టువడి యసహాయుఁడయి యున్న పగవాని ప్రాణముల కలుగుట క్రూరకర్మముగాని వీరధర్మముకాదు.

గీ. పట్టువడి నిరాయుధుఁడౌచు బద్ధుఁడైన
యట్టి శాత్రవుఁ డసహాయుఁ డగుటకతన
మృతునితోడను దుల్యుండు పృథివిమీఁద;
శవముఁ జంపుటె యవ్వానిఁ జంపుటెల్ల.

ఉ. అక్కట! నీకు లోఁబడిన యట్టి యరాతినిఁ జంపితేనియున్,
మిక్కిలి నీశ్వరుండు నినుమెచ్చునె? నీసరివారు మెత్తురే?
నిక్కము నీదుగౌరవము నీదు యశంబును జంపుకొంటగా
కెక్కువయేల? శత్రుమడియించుటయే యది యించుకేనియున్?

సుశ— ఇప్పుడు నీవు చెప్పినదానినిబట్టిచూడఁగా బహు ప్రయాసలబ్ధమైన మన యుద్ధవిజయమంతయు వ్యర్థము కావలసినదయినట్టు కనఁబడుచున్నది.

విక్ర— మన యుద్ధవిజయము వ్యర్థముగాక సార్థకపడవలయుననియే నాయభిమతము. జేతయొక్క యుదారకృత్యమువలననే గెలుపు సఫలమగును. ఉదారబుద్ధి యింద్రియజయమువలనఁగాని కలుగనేరదు. రిపువర్గమును గెలువఁగలుగుటకంటె నింద్రియవర్గమును గెలువఁగలుగుట యధికకీర్తికరము. బాహ్యశత్రువులకంటె నంతశ్శత్రులను జయించుట దుష్కరము.

సుశ— ఏల?

విక్ర— యుద్ధజయము దైవాధీనము; ఇంద్రియజయము పౌరుషాధీనము.

ఉ. యుద్ధముచూడఁ గేవలము ద్యూతమువంటిది; యిందునందునన్
సిద్ధముగా ననర్హునకె చేకుఱుగెల్పొకకొన్నివేళలం
దిద్ధర; వెఱ్ఱివాఁడొకట నేసిన రాయియుఁబోలె, భీరుఁ డ
త్యుద్ధతిఁ జిమ్మునమ్మె ఘనయోధునిఁగూల్చును దైవికంబుగన్.

ఉ. కావునఁ గయ్యపుం గెలుపొకానొకచోట నదృష్టకార్యమౌఁ;
గేవలపౌరుషంబచటఁ గీడ్పడవచ్చు; నయోగ్యుఁడైన, వీ
రావళిగెల్చు; నింద్రియజయంబటువంటిదిగాదు; ధైర్యమున్
భావబలంబునుంగలుగు భవ్యుఁడె గెల్చెడు నింద్రియంబులన్.

బాహ్యరిపులతోడి పోరాటములో బలవంతుఁడును బలహీనునిచేఁ జావవచ్చును; బలహీనుఁడును బలవంతునిచేఁ జావవచ్చును. అందు యోగ్యత ప్రధానము కాదు. ఇంద్రియములతోడి పోరాటమో యట్టిది కాదు. అందు నిజమైన ధైర్యమును మనోబలమును గలవాఁడేకాని యవి లేనివాఁ డెన్నఁడును జయము నొందఁజాలఁడు. కాఁబట్టి యింద్రియవిజయమే నిజమయిన విజయము; అదియే నిజమైన పౌరుషము; అదియే నిజమయిన శూరత్వము.

క. ఇల నింద్రియముల గెలువం
గలవాఁడొకఁడె పురుషుండుగాక తదన్యుల్
బలముగ గడ్డము మీసం
బులుఁగల మగరూపుఁదాల్పఁ బురుషులె తలఁపన్?

సుశ— ఈ విరాటుఁడు పూర్వము నాకెంతో యవమానము చేసినవాఁడు. ప్రతిక్రియగానక చిరకాలమునుండి పెరుఁగుచుండిన తొంటిపగను వడ్డితోఁ దీర్చుకొనుటకిప్పుడు సమయమువచ్చినది. ఇట్లు దైవికముగా లభించిన యీ సమయము నిప్పుడు జాఱవిడిచినపక్షమున, లోపల మెఱమెఱ మెఱయుచున్న నాహృదయశల్యమును బాపుకొనుటకవకాశము నాకు మరలఁ గలుగదు.— ఓ భటులారా! మీరుపోయి విరాటు నిట కీడ్చుకొనిరండు.

భటు— చిత్తము. మహాప్రభూ! (అని పోవుచున్నారు.)

విక్ర— దేవరవారు పాపకృత్యమును దేనినిఁ దలపెట్టరాదు. ఇట్టి సమయమునందు వేగిరపడి యొక యకార్యమునకుఁ జొచ్చుట రాజనీతికాదు; యశస్కరమునుగాదు.

సుశ— నాకు యశస్సుతోను గిశస్సుతోను బనిలేదు. చేతఁ జిక్కిన శత్రువు నూరకవిడువరాదు. విడిచినచోఁ గాలాంతరమునఁ బ్రాణాంతము వచ్చును. ఇతఁ డిప్పుడు నాచేతిలోనున్నవాఁడు; నాకు శత్రువు.

విక్ర— ఈ రెండు హేతువులచేతనే నీ కతఁ డాదరణీయుఁడు.

సుశ— నీమాటల యర్థమేమో నాకు బోధపడలేదు. నీ విప్పుడు చెప్పెడిదేమి?

విక్ర— శత్రువును క్షమించి విడిచి పుచ్చుటయే యుదారచిత్తులగు వీరపురుషుల కిట్టి యెడఁ గర్తవ్యము. కారుణ్యమయమయిన యీ కార్యమే యుద్ధవిజయమున కలంకారము తెచ్చునది.

క. ఆరయఁ గారుణ్య సమో । దారగుణంబొండు లేదు ధరణీస్థలిలోఁ
గారుణ్యమె భూతలమునఁ । జారుగతిన్ నరుని దేవసన్నిభుఁ జేయున్.

[అంతట భటులతోడ విరాటుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

సుశ—(లేచి పరిహాసముగా) ఓహో హో! విరాటమహారాజులవారా? దయచేయుఁడు. బహుకాలదర్శనము! ఏలినవా రెప్పుడును బగవారికి లోఁబడువారు కారుగాదా?

విరా— అదృష్టదేవతయొక్క యవివేకముచేత ముండ్లకంపమీఁదఁ బుష్పగుచ్ఛము పడ్డట్టే యల్పజయ మిప్పుడు నీపాలఁబడినంతమాత్రముననే నీవధికుఁడవయితివనుకొని విఱ్ఱవీఁగఁబోకు. ఇల్లలుకఁగానే పండుగ కాదు. ఇంతటి నడుమంత్రపు సిరి కింత గర్వమేల? నీ పూర్వస్థితి నొకింత స్మృతికిఁ దెచ్చుకో.

సుశ—నీనోటి కడ్డులేదు గనుకఁ గావలసినన్ని దురుక్తుల నిప్పుడే ప్రేలుము. ఱేపు నీజిహ్వ నీకు వశముగాదు. తెల్లవాఱినతరువాత నీవు మరల సూర్యునిముఖమును జూడఁ బోవు. మృత్యుముఖమున నుండియు నీవెట్లుత్సాహము చెడనట్లు నటించుచున్నావు!

విరా—నినుబోటి వేషధారులకుఁగాని నావంటి ఋజువర్తనులకు నటనమక్కఱలేదు. నా యంతరాత్మ నిర్దోషమయియున్నప్పుడు నాకుత్సాహము గాక విచార మెక్కడ నుండివచ్చును? నీవు పరిహాసముగా నన్నట్లు నేనిప్పుడును మహారాజనే. నా దేశమును నా గోధనమును గాపాడుకోవచ్చిన మహారాజను. స్వదేశరక్షణమును మించిన మహారాజధర్మ మింకొకటి యేదియుండును? నీవలె నేను బరులగోధనమును దొంగిలవచ్చిన తస్కరుఁడను గాను. నేను దొరను; నీవు దొంగవు. నీనిలివెడెత్తు ధనము పోసినను నాకున్న మనోత్సాహము నీకు రాదు.

సుశ— ఇఁక నీకుఁ జావు నిశ్చయము.

విరా— దొంగలచేతిలోఁబడిన ధనస్వామికి మరణము గాక మఱియేమివచ్చును?

సుశ— పాపము! ఈ దొరగారిభార్యకు ముసలితనములో వైధవ్యదుఃఖము సంభవించుచున్నదిగదా!

విరా— చేతికి ఖడ్గమిచ్చి నాతో సరిగా నిలిచి పోరాడుము. నా ముసలితనమును నీ పడుచుతనమును లోకమున కప్పుడు తెల్లడియగును.

సుశ— ఓ విరాటా! నీవు ముసలిపిల్లవాఁడవే కాని బుద్ధిగలిగి పాండవు లెక్కడ నజ్ఞాతచర్య నడుపుచున్నారో చెప్పెదవా?

విరా— ఆ మహానుభావుల గూఢచర్య యెవ్వరికి గోచరమగును? అట్టి సత్పురుషుల నామసంస్మరణముచేత మన మిప్పుడు కృతార్థులమయినాము.

సుశ—వారు నీయండను దలదాఁచుకొనియున్నారన్నచో నీప్రాణము పోదు. భయపడక నిజము చెప్పు.

విరా— నీ వడుగుచున్నావని నేఁటికాలమున కసత్యములాడ నేర్చుకొమ్మన్నావా? మావీటనుండు కుక్కకుఁగూడ నాలుక కసత్యము రాదు. పాండువుల యంతటి మహామహులే నాయొద్దనుండునంతటి భాగ్యము తటస్థించినపక్షమున నేను నిర్భయుఁడ నగుదునుగాని భయమేలపడుదును? అణుమాత్రమైనను వారికి సహాయుఁడు కాఁజాలినవాఁడెల్ల గర్వపడవలెను.

సుశ— నీబావను సింహబలుని సంహరించిన మహాపురుషులెవరు?

విరా— గంధర్వులు. ఆ గంధర్వులే యా పుణ్యమును గట్టుకొనకుండిరేని, నీ విప్పుడా సింహబలుఁడను సింహము బారికి గొఱియవయియుందువు.

సుశ— ఇప్పుడు నాచే కాఁగలకార్యమును గంధర్వులే తీర్చిరా!

విరా— నీచేఁ గాఁగలకార్యమేమో నాఁడు సింహబలుఁడు బ్రతికియుండఁగానే నైనది. లోకమెఱిఁగిన నీ పౌరుషమును సిగ్గుమాలి నీ విప్పుడు పొగడుకోనేల?

సుశ— పాండవులు నీవీటను లేనేలేరా?

విరా— ఆపాండవులే మావీటనున్నపక్షమున, నిన్నిపుడు ప్రాణములతో విడుతురా?

సుశ— నాప్రాణములమాట తరువాతఁ జూచుకొందము ముందు నీప్రాణములమాట చూచుకో. నీకుఁ బ్రాణదానము చేసినయెడలఁ బాండవులనుబట్టి యొప్పగించెదవా?

విరా—నిమిషభంగురమయిన యీశరీరమున కాశపడి మిత్రద్రోహముచేసి యకార్యకరణమునకుఁ జొత్తుననుకొన్నావా? నిజముగాఁ బాండవులే నన్ను శరణొంది యున్నపక్షమున, నాకున్న యీ యొక్కప్రాణమునకుఁ దోడు మఱి లక్షప్రాణముల విడువవలసివచ్చినను దృణప్రాయముగా నన్నిటిని విడిచి వారిని రక్షించియుందును.

సుశ— ఓ సత్యసేనా! ఈతనికిఁ బ్రాణత్యాగములు తృణప్రాయములఁట! ఈతని మనోభీష్టసిద్ధియగునప్పుడు భార్యాపుత్రాదులుచూచి సంతోషింపవలెను. సంగరవిజయోత్సవమును జూడవలెనన్న యభిలాషతో సుధేష్ణాదేవియు నీతనివెంట వచ్చియున్నదని విన్నాను. నీ వశ్వసేనాసమేతముగాఁ బోయి యామెనుబట్టి యింటఁ దోడితెమ్ము. విజయోత్సవమునకు మాఱుగా భర్తృవధోత్సవముతో

ఓపాపమెకు నేత్రపర్వము చేయుదము.

సత్య — మహాప్రసాదము. దేవరయాజ్ఞ శిరసావహించి నిర్వహించెదను. (అని కొలువువిడిచి పోవుచున్నాఁడు.)

విరా— ఈ ఘోరకృత్యమున కీశ్వరుఁడు విఘ్నము కలిగించును గాక!

సుశ — ఇతఁ డిప్పుడు కొంచెము దారికివచ్చుచున్నట్లున్నాఁడు. — ఓ విరాటా! నీకు జీవితాశ యున్నపక్షమున, నీనీతిని గీతిని గొంతసేపు దూరముగానుంచి పాండవులజాడ తెలిపి నీ జీవితమును గొంత దీర్ఘపఱుచుకో.

విరా— నీతిసహితమైన జీవన మొక్కఘడియమైనను దీర్ఘమయినదే. వేయేండ్లు వర్ధిల్లినను నిష్ప్రయోజనమగుటచే నీతిమాలిన జీవనమే యత్యల్పమయినది.

చ. మనుజుని జీవితంపుఁ బరిమాణము నేఁడులచేతఁ గాక చే
సిన ఘనకార్యసంచయముచేత గణింపఁగఁ జెల్లు నెప్పుడున్;
బనివడి నూఱువర్షములు వాయసమట్టులు పొట్టకూటికై
మనినఫలంబునుంగలదె మర్త్యుఁడు; భారమె కాక భూమికిన్?

మ. ఎతఁ డత్యంత పరోపకారియయి సద్వృత్తంబుఁ దాఁబూనునో
యతఁడే యల్పపుఁగాలమే మనియు దీర్ఘాయుష్కుఁ డెంతేనియున్;
ఎతఁ డెంతే నుపకారశూన్యుఁడయి సద్వృత్తంబుఁ దా మానునో
యతఁడే దీర్ఘపుఁగాలమున్ మనియు నల్పాయుష్కుఁ డత్యంతమున్.

నీతివిడిచి ప్రాణములు కాపాడుకోఁదలఁచుట నీవంటి పౌరుషహీనులకుఁగాని నావంటి పౌరుషశాలులకు లక్షణముగాదు.

సుశ— కాటికిఁ గాళ్లుచాచుకొనియున్న యీ ముసలివానికీ మొండిధైర్య మెక్కడి నుండి వచ్చినదో!— ఓ భటులారా!

విరా— ఈధైర్యము నాకు నిష్కలుషమైన యీ హృదయమధ్యమునుండి వచ్చినది. ఆపత్కాలమునందు మంచివారి కెప్పుడును ధైర్యమే సహాయము.

గీ. సాధుజనులకు నాపద ల్సంభవిల్లు
కాలముననె ధైర్యంబు ప్రకాశమొందు;
అఱుగ రాచినసమయంబునందుఁగాదె
వసుధవయి గంధసారంబు పరిమళించు!

సుశ— ఓ భటులారా! ఈ తెంపరి నిఁక నిటఁ బ్రేలనీక నాయెదుటనుండి యీడ్చుకొని పొండు. — ఓ రాజాధమా! ఇప్పటికిఁబొమ్ము. నీ విప్పుడాడిన దుర్భాషలకుఁ దగినట్లుగా నిన్నెట్లు బాధపెట్టి హింసింపవలయునో తెల్లవాఱులోపల విచారించె

దను. — ఓ భటులారా! ఈడ్చుకొనిపోయి శృంఖలాబద్ధునిజేసి యీరాత్రి యీతని భద్రముగాఁ గాపాడుచుండుఁడు.

భటు— చిత్తము మహాప్రభూ! (అని యాతనిఁ గొనిపోవుచున్నారు.)

సుశ— విక్రమభుజా! ఈ తులువ ప్రేలిన ప్రలాపములన్నియు విన్నావుగదా? నీవిఁకను వీనిని జంపక విడువవలయునని చెప్ప సాహసింతువా?

విక్ర— మన కీతనిఁ బొలియించుట ఘనకార్యము కాదని యిప్పటికిని జెప్పెదను.

ఉ. చంపఁగ నర్హుఁడైన ఘనశాత్రవుఁ డెవరి చేతఁజిక్కినన్
జంప కుదారతన్ విడిచి సాగఁగనంపుటె చావుకన్న నూ
హింపఁగ మానవంతునకు నెక్కువలాఘవ ముర్విలోపలన్;
బెంపునఁ బేరు వచ్చుఁ బృథివిం గరుణాపరుఁడైన జేతకున్.

సుశ— కర్తవ్యమును దెల్లవాఱినతరువాత విచారింతము. వంటయింటి కుందేలీ విరటుఁ డిఁక నెక్కడకుఁ దప్పించుకొనిపోఁగలఁడు? ఇట్లు విరటుని గర్వభంగము చేసి స్వకార్యమును సాధించుకొన్నాము; ఇఁకఁ బాండవులనన్వేషించి స్వామి కార్యమును నిర్వహింపవలసియున్నది. పాండవులు కంటఁబడినదాఁక మనము చరితార్థులమైతిమనుకోరాదు.

విక్ర—మహామేధావంతులగు దుర్యోధనమహారాజుగారు చేసిన యూహ యబద్ధమగునా? ఇఁకఁ బాండుపుత్రులును మనకు నేత్రగోచరులగుదు రనుకోవలసినదే.

[తెరలోఁ గలకలము.]

సుశ— (ఆలకించి) ఏమి యీసందడి? భటుల సంక్షోభ ధ్వనులు వినఁబడుచున్నవి!

[తెరలో]

ఎవ్వరో వీరపురుషులు ముగ్గురు త్రేతాగ్నులవలె మన సేనాటవిపయింబడి బాణార్చులచే నడ్డువచ్చినవారినెల్ల నిర్దహించుచున్నారు. ఇదిగోఁ గావలివారల మమ్ముఁ బడమోఁది విరాటుని విడిపింపఁజూచుచున్నారు. ఓమహారాజా! వచ్చిరక్షింపుము. —విరాటుని విడిపించినవాఁడవు నీవెవఁడవురా?

సుశ— ఏమి యీ సాహసము! వాఁడేమోయుత్తరమిచ్చుచున్నాఁడు.

(మరలఁ దెరలో)

చ. వలలుఁడ; నే విరాటుకడ వంటలవాఁడ; నిదే త్వదీయ సే
నలఁ బరిమార్చి మా మనుజనాయకుని న్విడిపించుకొంటి, బె
బ్బులి పెనువాతఁబడ్డ వృషమున్వలె; వీరుఁడవేన్, సుశర్ముఁడా!
వెలువడివచ్చి వేగ విడిపించుకొనంజనుఁ గ్రమ్మఱన్ నృపున్.

సుశ— ఏమిది! వాఁడు నన్నే పేరొత్తి పిలుచుచున్నాఁడు! ఓ విక్రమభుజా! నీవిందు నిలువుము. నేనుబోయి వానిని స్వర్గమునకంపివచ్చెదను. — ఓరిమూర్ఖా!

క. ఇదె వచ్చుచున్నాఁడను
బదరక క్షణకాలమచట వదరకనిలుమీ
యిదె నా ప్రతాపశిఖికి
య్యెదన నీవింధనంబ వయ్యెద వాకటన్.

(తెరలో)

నీవు నిక్కముఁ బౌరుషశాలివగుదువేని, నన్నెదిరించి ప్రాణమును మానమును దక్కించుకొనిపొమ్ము.

సుశ— ఊరకవదరఁబోకు. నీ కండగర్వ మిప్పుడే యడఁగును. నేను దారసించువఱకే కాని యామీఁదట నీనోటినుండి మాటరాదు.

(అని సత్వరముగాఁ బోవుచున్నాఁడు.)

విక్ర— ఓ భటులారా! నా కృపాణమును ధనుర్బాణములను వేగఁ గొనిరండు.

(తెరలో)

ఓ విక్రమసేనా! మూర్తీభవించిన వీరరసాధిదేవతవలె నీ వీరపురుషుఁ డెవఁడో గదాఘాతములచేత మనరాజును జదియమోఁదుచున్నాఁడు. వేగవచ్చి యీతని ప్రాణరక్షణము చేయుము.

విక్ర— ఓ సుభటా! ఆయుధములు వేగఁ దెమ్ము.

భటు— ఇవిగోఁ దెచ్చినాను. (అని చేతికిచ్చుచున్నాఁడు.)

విక్ర— ఇదిగో నేను వచ్చితిని. మా రాజును విడువుము. నేను దారసించులోపల విడువకుంటివా, నీప్రాణములు నీవి కావు. నాచేతిఖడ్గము దయయు గియయు నెఱుఁగినది కాదుసుమా. (అని పరుగిడుచున్నాఁడు.)

(తెరలో)

త్రిమూర్తులవలె వచ్చిన యీ ముగ్వురిలో నొకఁడు ముందు విరాటుని గొనిపోవుచున్నాఁడు. అయ్యో! విరాటుఁడు తప్పించుకొనిపోయెనుగదా! ఇంకొకఁడు గదాఘాతముచే మనరాజును మూర్ఛపుచ్చినాఁడు. అయ్యో! ఇఁక నేమున్నది? ఓ సేనాపతీ! వచ్చితివా? ఇఁక రాజునకు భయములేదు.

వల— ఓ దామగ్రంథీ! నీవీసుశర్మనుగొని విరాటుని వెనుకఁబొమ్ము. నేనీవచ్చినవానినిఁ బాఱఁద్రోలివచ్చి నిన్నిప్పుడే కలిసికొనెదను.

విక్ర— ఓరీ! నరాధమా! నీవింక మా రాజును విడువనే లేదుగా! నాచేతఁ జావుమని విధి నీనొసట వ్రాసియుండ, సామవచనములతో నీ వెట్లు విడుతువు?

వల— ఓ విక్రమహీనా! నాముందఱ నీ వృథాప్రలాపములు ప్రేలక పౌరుషశాలివేని నీరాజును విడిపించుకొమ్ము. కార్యములచేత నేమియుఁ జేయఁ జేతఁగాక నీవిప్పుడు మాటలచేతఁ జేయుచున్నావు.

విక్ర— ఇఁక ములుకులచేతనే కాని పలుకులచేత నేను నీకుత్తరమియ్యను.

వల— నన్నుఁ దారసించినతరువాత నీ వింక నేనితోను నాకుత్తరమియ్యవు. నీవు చేసినపాపముల కుత్తరమిచ్చుటకయి నిన్ను యమసన్నిధానమునకుఁ బంప నాచేతి గద వేగిరపడుచున్నది. పాఱక నిలువుము.

(తెరలో)

అయ్యో! వీఁడు ప్రళయకాలదండధరునివలె మాఱులేక మలయుచు నడ్డుపడిన యోధవీరులనెల్ల గదాఘాతమునఁ జదియమోఁదుచు మన సేనాపతి తల ఛిన్నము చేసినాఁడు! పిడుగడిచిన తాళమువలె నేలఁగూలి విక్రమభుజుఁడు కొట్టుకొనుచున్నాఁడు. నెత్తురునదులు కట్టుచున్నవి. సేనాపతి మేనప్రాణములు లేవు. హా విక్రమభుజా! హా సేనానీ! విరాటసేనాసముద్రము నీఁదివచ్చిన నీవీ వంటలవాఁడను పిలుకాలువను దరింపలేక మునిఁగి చచ్చితివా?

వల— మీ సేనాపతి నిహతుఁడయినాఁడు. మీసేనలో నన్నెదిరింపఁగల బిరుదుమగలెవ్వరైనఁ గలిగిరేని రండు. అందఱిని సేనాపతిపోయినత్రోవనే పంపెదను. ఏమి! ఎవ్వరును రారేమి?

సుశర్మసైనికులు— ఓ పాపపుదైవమా! అతిప్రయాసలబ్ధమైన మా గెలుపుసంతను నిమిషములో నిష్ఫలము చేసితివి! లోకములో నిన్ను నమ్మికొన్నవాఁ డెవ్వఁడు బాగుపడును? క్షణకాలముక్రింద మాలోనుండి యింతలోనే మమ్ము విడిచి మా పగవారిచెంతఁ జేరితివా?

సుశర్మ— (మూర్ఛతెలిసి) ఎవఁడురా నన్నుఁ బట్టుకొన్నవాఁడు? మనవాఁడా? పగవాఁడా?

దామ— నీ శత్రుఁడను. నీవిప్పుడు విరాటునకు దాసుఁడవైతివి. ఆతని యాజ్ఞానుసారముగా నర్హదండనమును బొందుటకయి నీవిప్పు డాతని కొలువుకూటమునకుఁ గొనిపోఁబడుచున్నావు.

వల— అదియేమి? దామగ్రంథీ! సుశర్మ మూర్ఛతేఱినాఁడా?

దామ— మూర్ఛతేఱి వీఁడు విడిపించుకొనఁ బెనఁగులాడుచున్నాఁడు. నీవిటు రమ్ము.

వల— ఇదిగో నేనువచ్చి యీ త్రాళ్లతో వీని పెడరెక్కలు విఱిచికట్టెదను.

సుశ— ఇటువచ్చితివా నిన్నే విఱిచికట్టెదను.

వల— ఇదిగో వచ్చితిని. నన్నుఁ గట్టవేమి? నీ గర్వభంగమయినదా? యమపాశములవంటి యీ పాశములతో నిన్ను బంధించినాను. శక్తియున్నచోఁ ద్రెంచుకొమ్ము. ఓ విరాటమహారాజా! ముందుగా నీవీ తంత్రీపాలునితో నడచి మన నివేశమును జేరుము. నీ సుఖవార్త దెలియక యంతఃపుర కాంతలు తల్లడిల్లుచుందురు. మీవెనుకనే మేమును మన పశుగణములను దొంగిలిన యీ నరపశువును మీసన్నిధి కీడ్చుకొనివచ్చెదము.

విరా— తంత్రీపాలా! దారితీయుము.

తంత్రీ— ఇటు. ఇటు.

వల— ఓ సుశర్మా! మమ్మాయాసపెట్టి యీ గుదెపెట్లుతినక బుద్ధిమంతుఁడవయి శీఘ్రముగా నడువుము. నడవక పెనఁగితివా తావుచేరునప్పటికి నీశరీరములో గట్టియెముక యొక్కటియుండదు.

(సుశర్మసైనికులు దీనముఖములతోఁ జూచుచున్నారు.)

ప్రథమభటుఁడు— వారు మనరాజుతో దృష్టిపథమును దాఁటిపోయినారు. ఇఁక మనకుఁ బ్రాణభయములేదు. మనము మెల్లఁగా నడచి సేనతో ముందునడిచిన సత్యసేనుని గలిసికొని, రాజును రక్షింపఁ బ్రయత్నముచేయుదము రండు.

ద్వితీయభటుఁడు — వారు మతిక్రాంతదూరము సాగిపోనీ. మనము మెల్లఁగాఁ బోవుదము. కార్యసాధనపుణు లెవ్వఁడును ద్వరపడఁగూడదు.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

పంచమాంకము.

రంగము — విరాటరాజుసేనానివేశము.

[సింహాసనాసీనుఁడయి విరాటరాజును, సమీపమున నర్మపీఠముపైని తంత్రీపాలుఁడును, కొందఱు భటులును ప్రవేశించుచున్నారు.]

విరా— ఓ తంత్రీపాలా! ఇటువంటి శ్రవణానివారణమైన దారుణవార్తవినియు హృదయము పగులక ఱాతిగుండెవాఁడనై బ్రతుకుచున్నాను! హా! ప్రాణేశ్వరీ! హా! సుధేష్ణా!

ఉ. ఒండననేల? సింహబలు సోదరివయ్యును వీరమాతవై
యుండియు వీరపత్నివన నొప్పియు ముక్కున నూర్పుగల్గి నే
నుండఁగ దాయచేత నయయో కొనిపోఁబడితే? యనాథ య
ట్లుండఁజయాన! యీమొడలియం దెటునిల్పుదు నింకఁ బ్రాణముల్?

ఓ భటులారా! దేవి యేవంకకుఁ బోయినది? కంకభట్టారకు లెటుచనిరి? ఆ సత్యసేనుఁడు — ఆ పాపాత్ముని పేరుచ్చరింపరాదు.

ఉ. ఎక్కడ కాన్పుపాలపశువిప్పుడు నాప్రియఁ గొంచుఁబోయెనో
యెక్కటిఁగూడనుట్టిమ దక్షిణకతోరకతారధారచే
ప్రక్కలుచేసెదం దనువు ప్రక్కలు ముక్కలొనర్చెదం దలల్
చెక్కలువాపెదన్ సతిని జెచ్చెరఁ దెచ్చెదఁ జింతఁ బుచ్చెదన్.

(అని ఖడ్గహస్తుఁడయి లేచుచున్నాఁడు.)

తంత్రీ— ఓ మహాప్రభూ! సేవకుఁడ నేనుండ దేవరకీశ్రమయేల? కంకభట్టారకుఁడే యింతను నావైరిభూకాంతుని నంతకుఁ జెంతకుఁ బుచ్చకుండినయెడల నేనుబోయి తోడ్పడి యాతని నవలీలం దునిమి దేవిని దెచ్చి యిచ్చటనున్నట్లు నీకు సమర్పించెదను.

విరా— అటువంటి క్రూరకిరాతునిచేతఁ జిక్కి యింకను దేవిప్రాణములు దిక్కఁబట్టఁ గలుగునా? నాఁడు ధనగుప్తుఁ డా మృత్యుదేవతవాతఁబడి పురుషుఁడగుటచేత మరల బ్రతికి బయలఁబడఁగలిగెనుగాని యీ యబల యెట్లు తప్పించుకొని రాఁగలుగును? ఈ యడియాసతోఁ బనిలేదు.

భటులు— ఓ మహారాజా! దేవిని దేవేంద్రునివలె సహస్రదృష్టులతోఁ జూచుచుఁ గంకభట్టారకుఁడు కాపాడుచుండుటచేత దేవిచెంతఁ జేరిచూచుటకైనను సత్యసేనునకేనను సాధ్యముకాలేదు. — అదె ధనగుప్తుఁడు రొఁజుచుఁ బరుగెత్తుకొనివచ్చుచున్నాఁడు. అతఁడు యుద్ధవార్తను విన్నవింపఁగలఁడు.

[కొందఱు సైనికులు వెనుకరా ధనగుప్తుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

ధన— (వగర్చుచు)— ఓ- ఓ- ఓ మహారాజా! సత్య— సత్యసేనుఁడు—

విరా— ఏమిచేసినాఁడు?

ధన— పాఱి— పాఱిపోయినాఁడు.

విరా— ఊపిరి సంబాళించుకొని కొంచెము తాళి మఱి చెప్పు.

ధన— (తెప్పిఱి) కంకభట్టారకు దాడికిఁ దాళఁజాలక సత్యసేనుఁడు పరాజితుఁడై పలాయితుఁడయ్యెను. దేవి సురక్షితయయియున్నది.

విరా— ధనగుప్తా! కంకభట్టారకుని దాడికిఁ దాళఁజాలక సత్యసేనుఁడు పరాజితుఁడయి పలాయితుఁడగుట నీవు కనివచ్చితివా! కనివచ్చితివా? దేవి సురక్షితయయియుంటుట నిశ్చయమే కదా? నిత్యాసత్యుఁడవని నిన్నెఱిఁగియుఁ బగతునిచే భంగపడి సంచలతనొందియున్న నా డెందము ఇప్పుడు నీవుచెప్పిన మేలివార్త నొక పట్టున నమ్మఁజాలక సందేహపడుచున్నది.

ధన— ఓ మహారాజా! విన్నది కన్నట్టు నేనెన్నఁడైన విన్నవింతునా? సత్యసేనుఁడు సిగ్గువిడిచి పాఱుచుండఁగా నేనీకన్నులారఁ జూచియే యీ శుభవార్తను దేవర చెవినివేయ వడివడిఁ బరుగిడివచ్చినాఁడను. ఇఁక మీచిత్తము నించుకసేపు తత్తఱపాటుమాని స్వస్థతనొంది యూఱడిల్లియుండుమనుఁడు. కంకభట్టారకుని వెంటఁ జెక్కుచెమర్పక విచ్చేసెడు సుదేష్ణాదేవియొక్క శుభస్వరూపమే క్షణకాలములోఁ బ్రత్యక్షముగా దేవర డెందములోని సందియమును దీర్పఁగలదు.

విరా— నీవాక్కు ఫలించి యంతటిభాగ్య మిప్పుడీకన్నులకుఁ గలుగవలెనుగదా! బ్రాహ్మణుఁడయ్యును బరాక్రమమున మనఁ గంకభట్టారకుఁడు బవరముల నాఱితేఱిన క్షత్రియవీరుని నోర్వఁగలుగుట నాపాలిటి భాగ్యదేవతయే యాతని రూపమును ధరించి నన్ననుగ్రహింపవచ్చినదని భావించెదను.

మంత్రి— అస్త్రవేత్తలైన బ్రాహ్మణసత్తము లుత్తమక్షత్రియుల నోర్చుట యిది క్రొత్తగాదు.

క. జమదగ్నికుమారుఁడు మును
సమరంబున నిరువదొక్కసారులు నృపులన్
సమయించి శత్రుమదుపులు
సమవగతిం జేయలేడె క్ష్మాతలమందున్.

ఈ మహాద్విజుని శౌర్యవిశేషమును నేను బూర్వము హస్తినాపురమునందుండి నప్పుడే యెఱిఁగినవాఁడను. ఈతఁడు ధనురాచార్యుఁడైన ద్రోణాచార్యుని శిష్యుఁడు. శౌర్యసంపదచేత నీతనిని క్షత్రియులలో నుత్తమక్షత్రియుఁడనవచ్చును.

విరా— ఓ ధనగుప్తా! క్రూరజనాగ్రగణ్యుఁడైన యాసుశర్మతమ్ముఁడు దేవిని జెఱగొని పోవుచుండఁగా వీరాగ్రేసరుఁడగు కంకభట్టారకుఁ డడ్డుపడి పోరాడి డేగ నోటఁబడ్డ పారావతినిబోలె రాణి నెట్లు విడిపించెనో సవిస్తరముగా వివరింపుము.

ధన— మొదటినుండియు నేనచట లేను. యుద్ధ మెట్లు నడచుచున్నదో చూచివచ్చి యెఱిఁగింపుమని యుత్తరకుమారుఁడు పంపఁగా నేను వచ్చునప్పటికే మార్గమధ్యమున ముందు పలాయితుఁడగుచున్న సత్యసేనుఁడును వెనుక వానిని దఱుముచున్న కంకుఁడును నాకెదురుపడిరి. సంగరవృత్తాంతమాద్యంతము దేవరకీ సైనికులు విన్నవింపఁగలరు. ఓ సైనికులారా! మీకన్నది విన్నవింపుఁడు.

సైని— ఓ మహారాజా! దేవరవారు పగతురచేఁ బట్టుపడిరన్న పిడుగువంటి దుర్వార్త చెవినిబడఁగానే దేవిగారు మూర్ఛగూరి మొదలునఱికిన రంభాతరువువలె నేలఁ గూలి సఖీజన శైత్యోపచారములచేఁ గొండొకవడికిఁ దెప్పిఱిలిరి.

విరా— అక్కటా! దేవి కెంతసంతాపముకలిగినది! అనంతరము.

సైని— అంత నంతఃపుర కాంతలు చింతాక్రాంతలయి భయభ్రాంతిచే దాయలువచ్చి తమ్ము దొమ్మి సేయుదురని నానాముఖములఁ బఱవఁజొచ్చిరి. కంకభట్టారకుల వారు వారి సంభ్రమమును వారించి ధైర్యముచెప్పి దేవీపురస్సరముగా వారినందఱిని గూర్చుకొని మావెంటఁ గృతకాద్రికందరమునకుఁ గొనిపోవుచుండఁగా దారిలో సత్యసేనుఁడు తనసేనతో వచ్చి తాఁకెను.

విరా— తరువాత?

సైని— తరువాత మన కంకభట్టారకుండు మొగంబు జేవురింపఁ గనుంగవ విస్ఫులింగంబులు గురియ మూర్తీభవించిన వీరరసాధిదేవతయోయన నాగ్రహవ్యగ్రుఁడై మహోగ్రంబుగా సత్యసేనునివంకఁ జూచుచు—

ఉ. వీరుఁడవౌచు స్త్రీలకడ వీరముఁ జూపఁగవచ్చినావె? యో
రోరి నరాధమా! నిలుపు మొక్కనిమేషము పాఱిపోక; నీ
శూరతయెల్లఁ దెల్లమగుఁ జుమ్మని యమ్మఱిఁబోసి యేసినన్
నోరను నెత్తురొల్కఁ బడె నొచ్చి యతం డరవచ్చి యుర్వరన్.

విరా— మేలు! మేలు! ఆపయిని?

సైని— ఆపైని మఱియేమున్నది? అతులువ తెలివిరాఁగానే లేచి మఱి యుద్ధభూమిని నిలువనొల్లక కాళ్లకు బుద్ధిచెప్పి యూడనిఁబాడెను.

విరా— ఔరౌరా! ఏమి యీపౌరుషము! ఓ కంకభట్టారకా! ఒక్కసారి నీగాఢాలింగనమిచ్చి నన్ను గారవింపుము.

[అప్పుడు కంకభట్టు సుధేష్ణాసహితముగాఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు.]

కంక— అమ్మా! నామాట నీవిప్పుడైనను నమ్మెదవా? అదె మహారాజుగారు సుఖాసీనులయి యెట్లు కూరుచున్నారో చూడుము. మన వలలుఁడు కార్యసాధన దీక్ష వహించి పోయినప్పుడును గార్యసిద్ధి గాకుండునా?

సుధే— ఓ మహాత్మా! నాకిట్లు నేత్రోత్సవము చేయుచున్న యతఁడు నిజముగా నా ప్రాణనాథుఁడగునా? ఇప్పుడు సహితము నా చిత్తము నా కన్నులను నమ్మఁజాలకున్నది. ఇది యింద్రజాలము కాదుగదా? ఒకవేళ స్వప్నమేమో! కాదు కాదు. నేను మేలుకొనియేయున్నాను. ఓ దైవమా! ఇది మాయ చేయక నిజము చేయుము. నా ప్రాణేశ్వరుఁడు నామాటకు మాఱుపలికిన నిది మాయకాదని నమ్మవచ్చును. (దాపునకుఁబోయి) ఓ ప్రాణనాథా!

విరా— (లేచి) ఓ ప్రాణేశ్వరీ!

సుధే— (తనలో) ఇది నిస్సందేహముగా నా ప్రాణేశ్వరుని కంఠస్వరమే. (గాత్రస్పర్శనము చేసి) ఇందు మాయలేదు. (ప్రకాశముగా) ఓ మనోవల్లభా! ఏమి నాపుణ్యము! మీరా యకాలమృత్యువు నోటఁబడియు విడివడి యిప్పుడు మరల నాకంటఁబడుచున్నారు!

విరా— ఇది వలలుఁడు జేసిన యుపకారము. అతఁడు సాక్షాద్రణరంగభీముఁడయి శత్రువులమీఁదఁబడి పలువురఁ బొలియించి పోయినవనుకొన్న ప్రాణములనే మరల నిలిపినాఁడు. నీవెట్లా దురాత్మునిపాలఁబడక మానప్రాణములు దక్కించుకోఁగలిగితివి?

సుధే— ఈ ద్విజసార్వభౌముని యనుగ్రహమువలన. (అని కంకుని జూపుచున్నది.)

విరా— ఓ కంకభట్టారకా! సహస్ర నమస్కారములు. చేరవచ్చి యొక్కసారి నీ పరిష్వంగ సౌఖ్యమిచ్చి నన్నుఁ జరితార్థుని జేయుము. నేను సహస్రజన్మము లెత్తియైనను నీ ఋణలేశమును దీర్చుకోలేను. (అని కౌఁగిలించుకొనుచున్నాఁడు.)

కంక— విజయోస్తు! మహారాజా! నా కిప్పుడు జన్మసాఫల్యమయినది.

విరా— మా రాజ్యమును ప్రాణములును మీరిచ్చినవే. ఇటువంటి ప్రాణదాతకు నేనేమి సమర్పించి సంతోషపెట్టఁగలను!

గీ. మృత్యుదంష్ట్రాంకురంబుల నిఱికికొన్న
నన్ను విడిపించె వలలుఁడు నాగబలుఁడు;
పట్టువచ్చిన ఖలుబారిఁబడకయుండఁ
గాంతఁ గాపాడితివి నీవు కంకభట్ట.

దీని నంగీకరించి నాభక్తి కానందింపుము. (అని తన మెడనున్న రత్నహారమును దీసి యాతని కంఠమున వేయుచున్నాఁడు)

కంక— దేవరవారి యీ చల్లనిమాటమాత్రముననే నాకు సకలసత్కారములును జరిగినవి? వేఱుగఁ గంఠమాలయేల?

విరా— నేను జేసిన యీ సత్కారము మీరొనర్చిన యుపకృతికిఁ దగినది కాదు. కొండంత దేవరకుఁ గొండంత ప్రతి యెవ్వరు సమర్పింపఁగలరు?

కంక— తన యేలికకయి ప్రాణములు దాపక పోరాడుట భృత్యసామాన్యధర్మము. అంతకంటె మేమధికముగాఁ జేసిన దేదియు లేదు. స్వకృత్యమును నిర్వహించిన మమ్మింత పొగడనేల? ఈ యపూర్వసమ్మానము దేవరవారి గుణగ్రహణపరాయణతను దెలుపునుగాని మా యర్హతను గాదు.

విరా— ఈ విషయమున మన మేకీభవింపఁజాలము. అది పోనిమ్ము. దేవిని జెఱగొని వచ్చిన యా దురాత్ముఁడు ప్రాణములతోఁ దప్పించుకొని పోఁగలిగెనా?

కంక— వంటయిల్లుచొచ్చిన కుందేలెందుఁబోఁగలదు? అదె యా నరపశువును మన సైనికులిట కీడ్చుకొని వచ్చుచున్నారు.

విరా— క్షణకాలము వానిని దూరముగా నుండనిండు. మన వలలుఁడును దామగ్రంథియు సుశర్మనెటఁ గొనివచ్చుచున్నారు. — ఓ ధనగుప్తా! మేము మరలఁ బిలిచినదాఁక నీవించుకతడవావలికిఁబోయి యా దుష్టునికడ నేమఱక కాచియుండుము.

ధన— చిత్తము. (అని పోవుచున్నాఁడు.)

కంక— ఆ సుశర్మ యెట్లు బెదరుగదిరి వణఁకుచున్నాఁడో!

[అంతట వలల దామగ్రంథులతో సుశర్మ ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

విరా— (లేచి యెదురుగాఁబోయి) “ఓహోహో! సుశర్మ మహారాజులవారా? దయచేయుఁడు. బహుకాలదర్శనము! ఏలినవారెప్పుడును బగవారికి లోఁబడువారుకారుగదా!” ఇవి యింతకుమున్ను దేవరవారు నాకుఁ జేయ ననుగ్రహించిన సమ్మానకుఁ బ్రతిసమ్మానము.

సుశ— (తనలో) దీనికేమని యుత్తరము చెప్పను? ఇప్పుడు భీతిచేత నాయొడలు వడఁకుచున్నది; నాలుక తడఁబడుచున్నది; గుండెలు కొట్టుకొనుచున్నవి. అయినను గాంభీర్యము తెచ్చుకొని తగిన సమాధానము చెప్పి నిక్కపు ధైర్యశాలివలె నటింపఁ బ్రయత్నించెదను. (ప్రకాశముగా) ఓరీ! నృపాధమా! ఇంతలోనే నీకీకండకావరమేటికి? గడియక్రిందటి నీయవస్థను స్మరణకుఁ దెచ్చుకొని మఱి

మాటాడుము. విధిదోషముచేతఁ బరాభూతుఁడైన వీరపురుషునిఁ బరిహసించుట యుత్తమక్షత్రియలక్షణము కాదు. ఇట్లు పరిహాసము చేసినంతమాత్రముననే నీవధికుఁడవు కావు.

విరా — “నీనోటి కడ్డు లేమిగనుకఁ గావలసినన్ని దురుక్తుల నిప్పుడే ప్రేలుము. తేపు నీజిహ్వ నీకు వశము గాదు. తెల్లవాఱినతరువాత నీవు మరల సూర్యునిముఖమును జూడఁబోవు.”

సుశ — (తనలో) ఇతఁ డన్నంతయుఁ జేయునేమో! ఏమి చేయుదును? హా దైవమా! నాకెట్టిగతి తెచ్చిపెట్టితివి! ఓ ధైర్యమా! నన్ను విడనాడిపోఁబోకు. (ప్రకాశముగా) స్వపౌరుషముచేత నన్ను గెలువఁ జేతఁగాక యన్యుఁడు లోఁబఱచినప్పుడు నాముందఱ సిగ్గుమాలి యీ గర్వోక్తు లేల ప్రేలెదవు?

విరా — ఓరోరి దురాత్మా! నన్నింతకుమున్ను మూర్ఛితునిఁ జేయుట నీపౌరుషమో నీసేనానియైన విక్రమభుజుని పౌరుషమో స్మరణకుఁ దెచ్చుకో. ఆ సుకృతాత్ముఁడు వీరస్వర్గమును జూఱఁగొనఁగా, ‘పాపీ చిరాయు’ వన్నట్లు నీవు బ్రతికి లజ్జలేక యాతని పౌరుషమును నీ పౌరుషమును గాఁ బరిగణించుకొనుచున్నావు.

సుశ — నేను పాపాత్ముఁడనా? ఏమి యీ యున్మత్తప్రలాపములు!

విరా — నావి ప్రలాపములో యమోఘవాక్కులో యిప్పుడే తెలిసికోఁగలవు త్రుటికాలమోర్చియుండుము. పాపాత్ముఁడవన్న నీకెంతకోపము వచ్చినది! ఆపదలోనున్నప్పు డన్యకళత్రమునకు ద్రోహము దలఁచిన నీవు పాపాత్ముఁడవు గాక సుకృతాత్ముఁడ వగుదువా? ఔనౌను! నేనే తప్పఁదలఁచితిని. ఈ రాత్రియే విగతప్రాణుఁడవు కానున్నందున, ‘సుకృతీగతాయు’ వన్నట్లు నీవు సుకృతాత్ముఁడవే యగుదువు.

సుశ — నిరాయుధుఁడయి చేతఁ జిక్కియున్న యరాతిని జంపఁ బూనుట పౌరుషము గాదు; ధర్మమును గాదు.

విరా — ఇది యింతకుమున్ను నీవలన నేర్చుకొన్న పౌరుషమే. నీవు నేర్పిన నీతిని నీవిషయముననే ప్రయోగింపవలెను. దుష్టులన్యులవిషయమున ధర్మమును దలఁపకపోయినను స్వవిషయముననైనను ధర్మమును కోరుకొందురు. నీవు నేర్పిన ధర్మమిం కొక్కటిగలదు. నీకు సుకృతత్వసిద్ధియగునప్పుడు నీబంధువులు నీవద్దనుండి వేడుక చూచి సంతోషపడవలెను గాదా? — ఓ భటులారా! ఈతని మరణమహోత్సవసందర్శనార్థమయి యంతఃపురకాంతలను జెఱగొన నేతెంచిన మహానుభావుని ఈతనితమ్ముని నిటకుఁదోడ్కొనిరమ్మని మన ధనగుప్తునితోఁ జెప్పిరండు.

భటులు — మహాప్రసాదము. (అని పోవుచున్నారు.)

విరా — సుశర్మా! నీ నీతి నీవు మఱచిపోకు. భ్రాతృవధోత్సవముతో నీతమ్మునికి నేత్రపర్వము చేయవలెను గాదా? చెప్పు.

సుశ — (మేను చెమర్ప వడఁకుచున్నాఁడు.)

విరా — ఏమి! నోట మాటరాదేమి? ఓరి పిఱికిపందా! ప్రాణభీతిచేత గాలిలోని పూరిపుడకవలె నెట్లు కంపమొందుచున్నావు!

సుశ — (గద్గదస్వరముతో) దయ- దయ- దయయే పరాక్రమశాలి కలంకారము.

[బద్ధుఁడయిన సత్యసేనుఁడు ధనగుప్తాదులవెంటఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు.]

సత్య — (తనలో) ఇదియేమి! విజయశాలియైన నాయన్నగారే యిచ్చట ఘనపాశబద్ధులయి విజితుఁడైన విరాటరాజుముందఱ నిలిచియున్నట్లు కనఁబడుచున్నారు! ఇది యేదో యింద్రజాలమయి యుండవలెను.

ధన — ఓరీ! మదాంధా! మహారాజపత్నిని జెఱఁగొన నిన్నుఁ బనిచిన నీయన్నగారి యవస్థను గన్నులారఁ జూచినావా?

సత్య — ఇప్పుడు నాకన్నులే నన్ను మోసపుచ్చుచున్నట్టున్నవి. ఇది యేదో రాక్షసమాయ — మహేంద్రజాలము — ఇది కనుకట్టే కాకుండినపక్షమున, జాముక్రింద భండనోద్దండవిజయవిరాజితుండయి నిండుకొలువుండి పరాజితుండయి పట్టువడిన విరాటున కర్హదండనము విధింపఁ గూరుచుండియుండిన యితఁ డింతలో నా విరాటునకే భృత్యుఁడయి మ్రోల నిలుచుండుట యెట్లు సాధ్యమగును?

ధన — ఓ సత్యసేనా! నీకన్నులే నిన్ను మోసపుచ్చుచున్నవేమి? నీవు సత్యసేనుఁడ వగుదువో కావో చూచుకో. నీవు సత్యసేనుఁడవు కాకుందువేని, యితఁడు నీయన్న సుశర్ముఁడును గాకపోవచ్చును.

విరా — ఓ సుశర్మా! నీవు పరలోకయాత్రకుఁ బోవనున్నావని విని నీతమ్ముఁ డితఁడె నిన్నుఁ జూడవచ్చియున్నాఁడు. మరణమునకు ముందు నీవు నీభార్యకుఁ జెప్పవలసిన పలుకు లేవేని గలవేని యిప్పుడే యీతనితోడఁ జెప్పిపంపుము.

ధన — స్వామీ! ఈతనికి భ్రాతృస్నేహము మెండు. ఇతఁ డగ్రజుని విడిచి యరనిమిషమైన నుండఁజాలఁడు. యమమందిరమున కన్నకుఁ త్రోవ చూపుచు నాతనితోడనే యితఁడు ముందునడుచును.

సుశ — ఓ పలువలారా! పరాజితుఁడయియున్నవానిని బరిహసించుట శూరధర్మము గాదురా.

ధన— ఓహో! నీనోటినుండి యెంత దొడ్డమాటవచ్చినది! పట్టుపడిన నన్నుఁ బరిహసించినప్పు డీ ధర్మ మెందుఁబోయినది!

విరా— నీ ధర్మము స్వాచరణమునందు నీకుఁ బనికిరాకపోయినను బరోపదేశమున కయినను బనికివచ్చుచున్నది. మేమన్నది సత్యముకాక పరిహాసముయినట్టు నీవేల తలఁచెదవు? నీ మరణవిషయమున నీకింకను సందేహమున్నదా?

సుశ— (తనలో) ఇతఁడు నన్ను వధింపఁ గృతనిశ్చయుఁడయియున్నట్లే కనఁబడుచున్నాఁడు. ఓ ధైర్యమా! నేను బ్రార్థించుచున్నను నావద్దనుండక పరుగెత్తెద వేమి? ఓ భయమా! నిన్నెవ్వరు రమ్మన్నారు? నామనసుచొచ్చి యిట్లు కలఁచెద వేమి? (ప్రకాశముగా) తమ్ముఁడా! నోటిమాట—

సత్య— (తనలో) ఇతఁడు నిశ్చయముగా నాయన్నగారే వీరన్నమాట యసత్యము కాదు. (ప్రకాశముగా) అన్నయ్యా! తడఁబడఁబోకు. వీరితో నీపక్షమున నేను మాటాడెదను.— ఓ కరుణాళులారా! చేతఁజిక్కిన శత్రువును జంపఁజూచుట మీకిదియేటి పౌరుషము?

ధన— నేనుత్తరము చెప్పెదను. ఓ భటులారా! “వీఁడు సురాపానము చేసిన వానివలెఁ బ్రేలుచున్నాఁడే!”

సత్య— తులువమాట లాడుటకు మీకిప్పుడు సమయము వచ్చినది.

ధన— ఓ భటులారా! “వీనికేమైన యున్మాదమున్నదా?” “ఇట్లు కాఱులు ప్రేలుచున్న యీ తులువ నాలుక కోయక కత్తి చేతఁబట్టుకొని యూరక చూచుచున్నారేమి?”— ఓ సత్యసేనా! నన్నెఱుఁగుదువా? నేటి ప్రాతఃకాలమునం దీమాటలు నీచే ననిపించుకొన్న ధనగుప్తుఁడను నేను. నీమాటలు మరల నీకప్పగించివేసినాను. నేనిప్పుడైనను నీకు స్మరణకు వచ్చినానా?

సుశ.— (తనలో) వీఁడు మేమప్పుడన్నమాట లెత్తిపొడుచుచున్నాఁడు. ఇఁక మాటకు మాటయని వీరిని గనలింపినఁ బ్రయోజనము లేదు. మంచిమాటలతో వీరిమనసు కరఁగింపఁజూచెదను. (ప్రకాశముగా) ఓ విరాటమహారాజా! నీవేమో కరుణాసాగరుఁడవని చెప్పుకొందురే? నీకీ నిష్కరుణత యెక్కడనుండివచ్చినది?

సుధే— (రహస్యముగా) ఓ ప్రాణవల్లభా! నీ వీతని ప్రాణములు గొనఁగూడదు.

విరా—(రహస్యముగా) ఓహృదయేశ్వరీ! ఎప్పుడును నే నీతనివధింపఁదలఁచుకొలేదు. వినోదార్థముగాఁ గొంతతడ వీతని నొకయాట యాడించి విడిచిపెట్టెదను.

నీవితనిపక్ష మవలంబించి మాటాడుచుండుము. (ప్రకాశముగా) ఓ సుశర్మా! కరుణయన్న దివ్యవాక్కు నీనోటినుండివచ్చి చెడిపోవుచున్నది.— ఓ ప్రాణేశ్వరీ! “పాపము! ఈ దొరగారిభార్యకు పసుపుచందనములోనే వైధవ్యదుఃఖము సంభవించుచున్నదిగదా!”

సుధే— ఓ ప్రాణనాథా! మనమూలమున మనశత్రువునకు సహిత మట్టివిపత్తు పుట్టరాదు.

కంక— (రహస్యముగా) అమ్మా! నీవు నీ పూనికను విడువక యేలాగుననైన నీతని విడిపింపుము.

సుధే— (రహస్యముగా) ఓ కంకభట్టారకా! దయార్ద్రహృదయులైన రాజుగారి చిత్తమిన్నఁడైనఁ గ్రూరకార్యమునకుఁ జొరఁబాఱునా? మీరు నిర్విచారముగా నుండుఁడు.

సుశ— అమ్మా! ఈ సభలో నీకొక్కదానికిఁ దక్క మఱియెవ్వరికిని నామీఁద దయ పుట్టకున్నది.

వలలుఁడు— ఏలపుట్టును? ఆమెవలె నిక్కడ మఱియెవ్వరును స్త్రీలు లేరు. పిఱికి తనముచేత స్త్రీలతో సమానుఁడవు నీవు మఱియొకఁడవున్నావు. మీయిద్దఱికిని దక్క నిక్కడ మఱియెవ్వరికిని నీమీఁద జాలిపుట్టదు.

సుశ—(తనలో) ఓ భాగ్యదేవతా! నన్నీతని చేతఁ జిక్కించిన చెలుపుతోఁ దృప్తిపొంది యీతని డెందమందు నామీఁద దయనైనఁ బుట్టింపరాదా? నమ్మించి చెఱచిన యీ భాగ్యదేవత నేల పేరుకొనవలెను?

క. భాగ్యమునె నమ్మికొన్న య
భాగ్యుఁడెవఁ డభీష్టసిద్ధి పడయంగలుగున్?
భాగ్యము నమ్మించినను
భోగ్యావసరమున మోసపుచ్చదె నేఁడున్?

ఇఁక నేనీరాజునే కనికరముపుట్టునట్లు ప్రార్థించెదను.

విరా— ఓ సుశర్మా! పాపపరిహారార్థముగా నీశ్వరప్రార్థనముచేసి యాసన్న మరణమునకు సంసిద్ధుఁడవుకమ్ము.

సుశ— (తనలో) ఎప్పుడో రోగములచేత విడువవలసిన యీ శరీరము నిప్పుడే విడుచుట కోర్చుకొందునుగాని యీవలి నరకబాధలను దలఁపునకుఁ దెచ్చి నామనస్సు నన్ను భయపెట్టుచున్నది. ఏమి! ఈ మనోవేదన! నామనస్సులో నిప్పుడు వేయితేళ్లును జెఱ్ఱులును బ్రాఁకుచున్నట్లున్నవి. (ప్రకాశముగా) ఓ రాజా!— (అని తలవంచుకొనుచున్నాఁడు.)

విరా— ప్రేలుమొగము వేసికొనుటయే కాని మొగము పైకెత్తి దేవుని వేఁడికోవేమి!

వల— హృదయము పాపములతో నిండియున్నప్పు డందీశ్వరునిఁ బ్రవేశపెట్టుట కవకాశ మెక్కడనుండును?

క. సుజనుఁ డెపుడైన దేవుని
భజియించుచుఁ బ్రీతితోడఁ బ్రాణము విడుచున్
కుజనుఁడో యీశ్వరభయమున
నిజముగఁ జావన్న మేటి నెగులునఁ బొగులున్.

ఈశ్వరసాన్నిధ్యమునకుఁ బోవ హర్షమునొందు పుణ్యాత్ములు వేఱు; ఈ పాపపు బొందిని వదలలేక యీశ్వరునికి దూరదూరములఁ దొలఁగుచుండు వీనివంటివారు వేఱు. ఈ పాపాత్ముని కీశ్వరుని పేరెత్త నోరాడునా?

సుశ— (తనలో) ఓ లజ్జా! భయమునకుఁదోడు నీవుకూడ నన్నుఁజేరి బాధించుచున్నావేమి? ఛీ! నన్నువిడిచి తొలఁగిపో. (ప్రకాశముగా) ఓ మహారాజా! ఈ దీనునియెడఁ గరుణచూపుము. నీ వేయీశ్వరునిఁ బ్రార్థింప నన్ను నియోగించితివో యా యీశ్వరునికిఁ బ్రీతికరముగా వర్తింప నిన్నుఁ బ్రార్థించెదను.

క. పరమాపకారి యంచును
గురు కోపమునఁ బగతీర్పఁ గోరుట కంటెన్
బరమేశ్వరునికి రిపునెడఁ
గరుణను జూపుటయె ప్రీతికర మగుఁ జుమ్మీ.

క. నీవియ్యెడ దయచూపుము
దేవసమానుఁడవు గాఁగఁ దివిరెద వేనిన్
దేవగుణమె దయ ధరణిన్
గేవల రాక్షసగుణంబె నిర్దయత కదున్.

వివేకియైనవాఁడు తొలుదొల్తఁ గోపమును నిర్మూలము చేయవలెను.

ఉ. కోపముతోడఁ దుల్యమగు ఘోరతమాఘము లేదు; కోపమే
పాపుఁ జేయు మానవుల; భ్రాతల మాతలఁ జంపఁ జేయు; స
ద్రూప హితోపదేశములఁ దోఁపఁగనీక, నశింపఁ జేసెడున్
జూపును విన్కనిన్ గనులు శ్రోత్రములుం గలవారి కేనియున్.

(అని కన్నీరు విడుచుచున్నాఁడు.)

కంక— (తనలో) ఈ దివ్యవాక్యము లీ క్రియాశూన్యుని నోటినుండి వెడలినప్పుడే యింత శ్లాఘ్యములుగా నున్నప్పుడు క్రియావంతుల నోటినుండి వచ్చినప్పుడెట్లుండునో! లోకములో నెట్టి దుష్పథవర్తులును దెలిసియే యింద్రియములకు దాసులగుదురుగదా!

సుధే— ఓ ప్రాణనాథా! దీనులకన్నులనుండి వెడలు నీరుచూచి నేను సహింపలేను. మీకు నామీఁద దయగలదేని యీతని కన్నులనుండి వెడలి పాఱుచున్నట్లుగా మీ హృదయమునుండి కరుణామృతరస ప్రవాహమును బాఱించి యీతని కుటుంబమును సంతోషవార్ధిం దేల్పుఁడు.

కంక— ఓ సుశర్మా! నీవుచేసిన యపకారమునకుఁ బశ్చాత్తాపపడి మీదాసుఁడనని రాజుగారిని శరణుచొరుము. ఈయన శరణాగతరక్షణ దీక్షాదక్షుఁడు.

వల— ఈ కఠినాత్మునికన్నులనుండి నీరు భయముచేతఁ గాలువలుకట్టుచున్నదికాని యనుతాపముచేతఁ గాదు. వీఁడు దయనీయుఁడు కాఁడు.

సుశ— నాకన్నులనుండి నీరనుతాపముచేతనే వెడలుచున్నది.

సుధే— ఓ మనోనాయకా! ఇతఁడన్నట్లీ బాష్పధారలు పశ్చాత్తాపముచేతనే వెడలుచున్నపక్షమున గంగాప్రవాహమువలె హృదయాంతరాళమందలి పాపమును గడిగివేసియే వెడలినవనుటకు సందేహము లేదు. అందుచేత శుద్ధుఁడైన యితఁడిప్పుడు దేవరవారి యనుగ్రహమునకుఁ బాత్రుఁడు.

విరా— ఓ సుశర్మా! దేవిగారి దయవలన నీవు బ్రతికిపోయినావు. ఇఁక నీవారివద్దకు నీవుపో. (అని బంధములు విడిపించుచున్నాఁడు.)

సత్య— ఓ మహారాజా! ఇక్కడ మీదాసుఁడు మఱియొకఁడున్నాఁడు.

విరా— నిన్నును క్షమించినాము. ఓ సుశర్మా! నేను మొదటినుండియు నిన్నుఁ జంపఁ ల[illegible]కోలేదు. నీ ధైర్యాదులను శోధించి నీకును నాకును గల భేదమును జూపి మఱి నిన్ను విడువవలయునని యించుకసేపీ కపటనాటకమును నడిపినాను. పశ్చా

త్రపుత్రుఁడవగుటచే నీవిప్పుడు నాకు శత్రుఁడవుగాక పరమమిత్రుఁడవయినావు. మాతోవచ్చి నీవును నీతమ్ముఁడును మాయింట నాతిథేయసత్కారములొంది మఱిపొండు. ఇది నా హృదయపూర్వకమైన ప్రార్థన.

సుశ — ఓ మహారాజా! కత్తిచేతఁగాక నీయాదరముచేత నిజముగా నేనిప్పుడు చంపఁబడినవాఁడనయినాను. చంపవలసిన శత్రువే తనయెడ దయచూపుటకంటె మానవంతునకు మరణము వేఱేముండును?

విరా — సుశర్మా! ఈ యవమానదుఃఖము మనసునందుంచుకొనక మఱచిపొమ్ము. ఈ పరాభవమరణముచేత నీశ్వరుఁడు నీకు నీతిమంతమయిన నూతనజన్మమును ప్రసాదించును గాక! ఓ కంకభట్టా! ఈరాత్రి సేనలను సుఖనిద్రచేయ నియమింపుము. మనమును గొంతసేపు విశ్రమింతము.

కంక — దేవర యాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. సేనలను దోడుకొనివచ్చుటకయి పురమునకరిగియున్న మన శతానీక శంఖాద్యనుజతనూజులకీ విజయవార్తను దెలుప ధనగుప్తుని నిప్పుడ పంపవలెను.

విరా — ధనగుప్తా! నీవిప్పుడపోయి సేనలతోఁ బనిలేదని మన శతానీక సూర్యదత్తాదులతోడఁ జెప్పి వారినివారింపుము.

ధన — మహాప్రసాదము. (అని పోవుచున్నాఁడు)

విరా — ఓ వలలా! దామగ్రంథీ! తంత్రీపాలా! నా నిమిత్తము మీరత్యంతప్రయాసపడియున్నారు. విశ్రమింపఁబొండు.

వలలాదులు — కార్యసాఫల్యమయినందున మాశ్రమను మేము పరిగణింపము. దేవరవారిక విశ్రమింప విజయంచేయవచ్చును.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

8050

8050

8050

8050

8050

8050

END OF
TITLE